

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
Πολεοδομία και Χωροταξία

Διπλωματική εργασία

**Εγχειρήματα συνειδητής δραστηριοποίησης
στον άξονα αντιμετώπισης της κλιματικής κρίσης
και της δημιουργίας αναγεννητικών πόλεων.**

Τσικουδή Όλγα

επιβλέπουσα καθηγήτρια: Κλαμπατσέα Ειρήνη

Οκτώβρης 2024

**NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF ATHENS
SCHOOL OF ARCHITECTURE**

Interdepartmental Postgraduate Programme:
Urban and Regional Planning

Master Thesis

**Initiatives of conscious activity
in the axis of dealing with the climate crisis
and the creation of regenerative cities.**

Tsikoudi Olga

supervising professor: Klabatsea Irene

October 2024

Περίληψη

Οι σημαντικές κλιματικές μεταβολές που χαρακτηρίζουν τον αιώνα που διανύουμε είναι στενά συνδεδεμένες με τα ποικίλα κοινωνικά ζητήματα που ολοένα και εντείνονται. Με βαθιές ρίζες στο κοινωνικό-οικονομικό σύστημα, η κλιματική και η κοινωνική κρίση, επιδιώκεται να αντιμετωπιστούν μέσω πολιτικών βιώσιμης ανάπτυξης. Στον αντίποδα της βιωσιμότητας και της διατήρησης που αυτή προάγει, αυτοθεσπιζόμενες κοινωνικές ομάδες συγκροτημένες ως κοινότητες, δραστηριοποιούνται κάτω από τις αρχές της συμμετοχικότητας και της αλληλεγγύης, καθώς και των ιδεών της αποανάπτυξης και των κοινών αγαθών, αναζητώντας άμεσα εφαρμόσιμες λύσεις σε ζητήματα όπως η υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η στεγαστική ανασφάλεια, η ενεργειακή κρίση κ.α. Με πρακτικές που ξεπερνούν τα στενά όρια της βιώσιμης ανάπτυξης και προσεγγίζουν τις αρχές του αναγεννητικού σχεδιασμού, επιδιώκουν την αποκατάσταση και τη βελτίωση τόσο του οικολογικού όσο και του κοινωνικού φάσματος. Η παρούσα εργασία παρουσιάζει ενδεικτικά παραδείγματα εγχειρημάτων από την Ελλάδα και τον υπόλοιπο κόσμο (εστιάζοντας στις βόρειες χώρες ως βασικές δημιουργούς και υπεύθυνες για την κλιματική κρίση που μαστίζει τους αναπτυσσόμενους πολιτισμούς) που αναλαμβάνουν δράση απέναντι στα ζητήματα που υποβαθμίζουν την ποιότητα ζωής τους, αναδεικνύοντας ένα διαφορετικό μοντέλο συμβίωσης και συνεξέλιξης. Αναγνωρίζοντας τη μεγάλη συμβολή του αστικού ιστού στη δημιουργία αλλά και την αντιμετώπιση των εν λόγω κρίσεων, επιχειρείται αρχικά ο εντοπισμός των πλεονεκτημάτων που προσφέρει η ανάπτυξη αυτών των πρωτοβουλιών συνειδητής δραστηριοποίησης, και στη συνέχεια η διερεύνηση της δυνατότητας των αστικών κοινοτήτων να αποδώσουν χαρακτηριστικά αναγεννητικού σχεδιασμού στις πόλεις, προβάλλοντας και προωθώντας ένα διαφορετικό, κοινωνικά και περιβαλλοντικά αιεφορικό αστικό μοντέλο.

Λέξεις-κλειδιά: κοινότητα, αναγεννητικός σχεδιασμός, αναγεννητική πόλη, κλιματική κρίση, κοινωνική κρίση, αποανάπτυξη

Abstract

The significant climate changes that characterize the century we are going through are closely related to the various and increasingly intensifying social issues. Having deep roots in the socio-economic system, the climate and social crisis are sought to be addressed through sustainable development policies. In contrast to sustainability and the promoted attempt for conservation, self-established social groups constituted as communities, operate under the principles of participation and solidarity, as well as the ideas of degrowth and commons, seeking direct and applicable solutions to issues such as the degradation of environment, housing insecurity, the energy crisis etc. They try to restore and improve both the ecological and social spectrum through practices that go beyond the narrow limits of sustainable development and approach the principles of regenerative design. This paper presents indicative examples of projects from Greece and the rest of the world (focusing on the northern countries as the ones that mainly created and are responsible for the climate crisis that affects developing cultures) that take action against the issues that degrade their quality of life, highlighting a different model of symbiosis and co-evolution. Recognizing the great contribution of the urban fabric to the creation of these crises as well as their solvability, this paper tries to firstly identify the advantages offered by the development of such initiatives of conscious activity, and then to investigate the possibility of urban communities to attribute regenerative design characteristics to the cities, projecting and promoting a different, socially and environmentally sustainable urban model.

Key words: community, regenerative design, regenerative city, climate crisis, social crisis, degrowth

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο	7
Κεφάλαιο 1.1: Ευρύτερος θεματικός άξονας.....	7
1.1.1 Από την κλιματική αλλαγή στην κλιματική κρίση.....	7
1.1.2 Πτυχές της κοινωνικής κρίσης.....	10
1.1.3 Κρίση του συστήματος.....	15
Κεφάλαιο 1.2: Προσεγγίσεις αντιμετώπισης.....	16
1.2.1 Βιωσιμότητα και βιώσιμη ανάπτυξη.....	16
1.2.2 Αναγεννητική προσέγγιση.....	19
1.2.3 Συγκριτική προσέγγιση δύο σχεδιασμών: Από τη βιώσιμη στην αναγεννητική πόλη	21
Κεφάλαιο 2: Εγχειρήματα Συνειδητής Δραστηριοποίησης	25
Κεφάλαιο 2.1: Προσδιορίζοντας μια κοινότητα.....	25
2.1.1 Η έννοια της αποανάπτυξης.....	26
2.1.2 Κοινά αγαθά.....	28
Κεφάλαιο 2.2 Παραδείγματα εγχειρημάτων.....	29
2.2.1 Ενεργειακές κοινότητες.....	29
2.2.2 Κοινότητες για τη διατροφή.....	32
2.2.3 Στεγαστικοί συνεταιρισμοί.....	35
2.2.4 Οικοκοινότητες – Οικοχωριά.....	39
Κεφάλαιο 2.3 Βασικά χαρακτηριστικά και αρχές των εγχειρημάτων.....	47
Κεφάλαιο 3: Συμπεράσματα	49
Κεφάλαιο 3.1 Πλεονεκτήματα από την ανάπτυξη κοινοτήτων.....	51
Κεφάλαιο 3.2 Συμβολή των κοινοτήτων στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων.....	53
Επίλογος	56
Βιβλιογραφία	59

Εισαγωγή

Σε μια εποχή όπου τα αυξανόμενα κλιματικά και κοινωνικά ζητήματα λαμβάνουν διαστάσεις κρίσης, η ανάγνωσή τους και η προσπάθεια αντιμετώπισής τους από διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες και θέσεις επιρροής, παρουσιάζεται ως ανάγκη πρωταρχικής σημασίας και υποδηλώνει πράξη ευθύνης απέναντι σε μια παγκοσμιοποιημένη κατάσταση. Το ευρύτερο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής που μετατρέπεται σε κλιματική κρίση, απειλώντας τόσο τη φυσική όσο και την ανθρώπινη εξέλιξη, καθώς και οι ποικίλες πτυχές της κοινωνικής κρίσης που εντείνονται από τις πιέσεις των κλιματικών δεδομένων, φαίνεται να είναι ζητήματα αλληλένδετα, δομικής φύσης, με τις ρίζες της δημιουργίας τους στο ισχύον, θεσμοθετημένο κοινωνικό-οικονομικό σύστημα.

Στο πλαίσιο αντιμετώπισης των παραπάνω, δίνεται έμφαση στη διάσταση της βιωσιμότητας ως προωθούμενο και επικρατέστερο μοντέλο ανάπτυξης με ευρεία εφαρμογή. Ωστόσο, στον αντίποδα της βιώσιμης ανάπτυξης – και του όρου “ανάπτυξη” εν γένει- στέκεται η εναλλακτική αναγεννητική προσέγγιση, η οποία επιδιώκει την αποκατάσταση και την αναγέννηση ενός κατεστραμμένου φυσικού περιβάλλοντος και κοινωνικού φάσματος, αντί της διατήρησής του με περιβαλλοντικά φιλικά μέσα. Η εφαρμογή της στην πολεοδομία ως αναγεννητικός σχεδιασμός οδηγεί στη συνύπαρξη ανθρώπινων και φυσικών συστημάτων, ενώ σε επίπεδο αστικού σχεδιασμού, θέτει τις αρχές για τη δημιουργία αειφόρων, δίκαιων και συμπεριληπτικών πόλεων, ενσωματώνοντας πρακτικές ικανές να αποκαταστήσουν και να εξελίξουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαδικασίες.

Καθώς η κρισιμότητα και η ένταση των δεδομένων πιέζουν τη ζωή και την ευημερία του ανθρώπινου και φυσικού κόσμου, παρατηρούνται διάφορες προσπάθειες προσαρμογής ή και αντίστασης στη νέα πραγματικότητα. Αντικείμενο μελέτης αυτής της εργασίας αποτελούν τα εγχειρήματα συνειδητής δραστηριοποίησης που αναπτύσσονται από ομάδες της κοινωνίας, προκειμένου να αντιμετωπίσουν συλλογικά τα ζητήματα που επηρεάζουν άμεσα τη ζωή τους και στα οποία η κρατική παρέμβαση έχει αποδειχθεί ανεπαρκής ή απύσχα. Δημιουργούνται έτσι, κοινότητες που θέτουν ποικίλους στόχους, όπως την ενεργειακή και διατροφική αυτόρκεια ή τη στεγαστική ασφάλεια, διεκδικούν τη θέση τους στο χώρο και επηρεάζουν με τη δράση τους τον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο. Παρά τη διαφορετική τους αφετηρία, παρατηρείται πως η δράση τους διέπεται από τις αρχές της αποανάπτυξης και την αξία των κοινών.

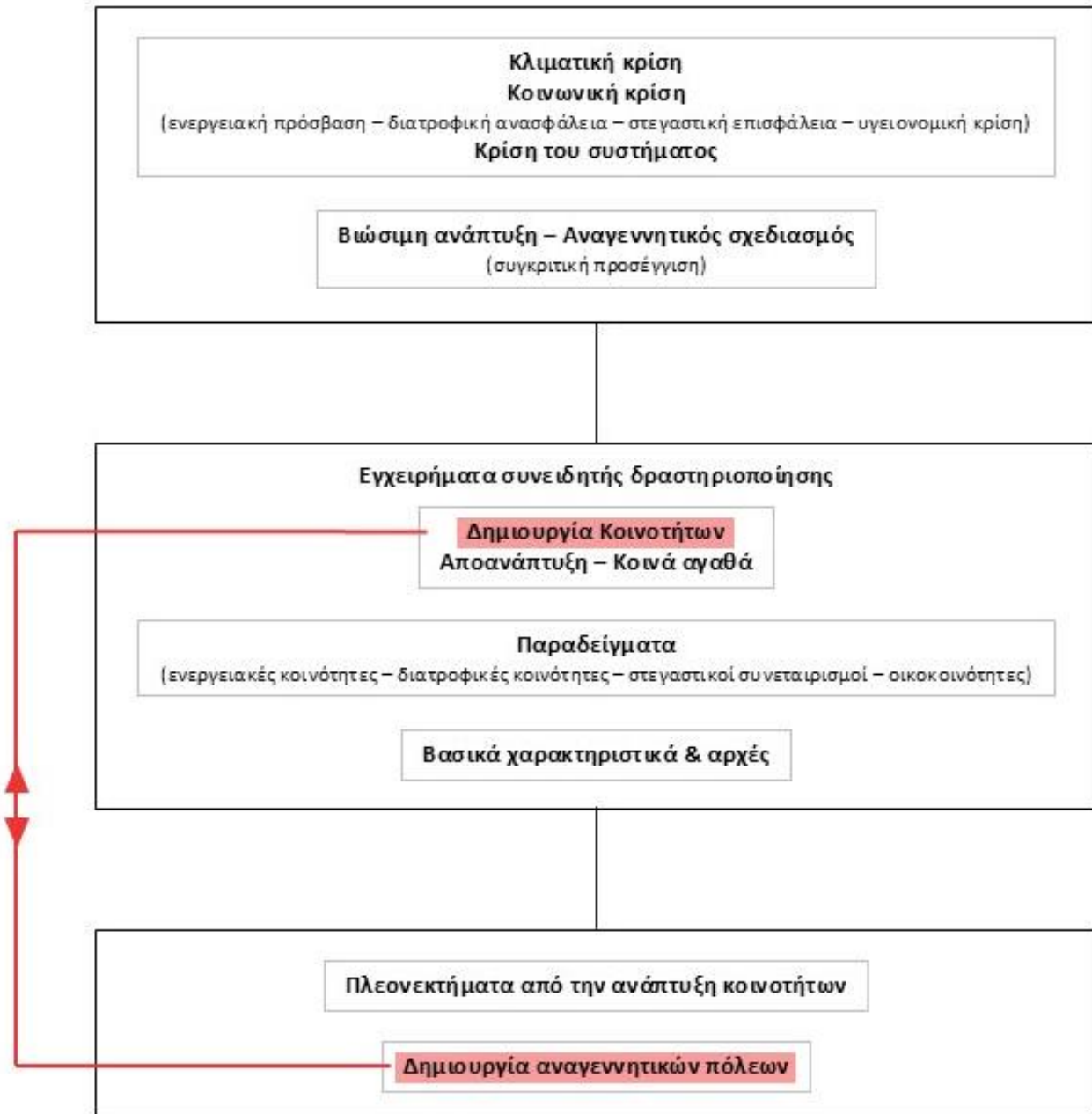
Η μελέτη των εν λόγω κοινοτήτων πραγματοποιείται μέσα από αναφορά σε συγκεκριμένα παραδείγματα, που καταγράφονται τόσο στο αστικό τοπίο όσο και στην ύπαιθρο, καθώς εκεί παρέχεται πιο άμεση σχέση με το φυσικό στοιχείο, ευκολότερη χωρική ανάπτυξη και οικονομικότερη πρόσβαση σε γη και πόρους. Η ανάλυση προσπαθεί να αναδείξει τον τρόπο και το λόγο της δράσης των κοινοτήτων, καθώς και να εξάγει τα κοινά χαρακτηριστικά και πρακτικές που παρουσιάζουν.

Στόχος της εργασίας είναι η αναζήτηση των πλεονεκτημάτων που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της κοινοτικότητας, με αντίκτυπο σε ατομικό, συλλογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, καθώς και ο βαθμός στον οποίο η ανάπτυξη τέτοιων πρωτοβουλιών και εγχειρημάτων παρουσιάζει χαρακτηριστικά αναγεννητικού σχεδιασμού. Επιπλέον, διερευνάται πώς οι (αστικές) κοινότητες με τις αρχές που τις διέπουν και χωροθετημένες εντός του αστικού ιστού, μπορούν να αποτελέσουν πυρήνες αλλαγής, ενισχύοντας τις πρακτικές του αναγεννητικού

σχεδιασμού και συμβάλλοντας στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων, ως ένα διαφορετικό αειφορικό αστικό μοντέλο.

Η ανάπτυξη της εργασίας πραγματοποιείται μέσω της μελέτης παραδειγμάτων περίπτωσης και χωρίζεται σε τρία βασικά μέρη. Στο πρώτο μέρος, που αποτελεί και το θεωρητικό υπόβαθρο, αναλύονται η κλιματική κρίση και οι διάφορες πτυχές της κοινωνικής κρίσης και διερευνάται η σύνδεσή τους με το θεσμοθετημένο καπιταλιστικό σύστημα. Παρουσιάζονται επίσης, οι διαφορετικές περιπτώσεις της βιώσιμης ανάπτυξης και του αναγεννητικού σχεδιασμού και επιδιώκεται η συγκριτική προσέγγισή τους. Το δεύτερο σκέλος αφορά τις πρωτοβουλίες συνειδητής δραστηριοποίησης. Αφού προσδιοριστεί η έννοια της κοινότητας και των στοιχείων της αποανάπτυξης και των κοινών αγαθών, ακολουθεί η παρουσίαση των επιλεγμένων παραδειγμάτων περίπτωσης και στη συνέχεια, η εξέταση των κοινών χαρακτηριστικών και αρχών που παρουσιάζουν. Τέλος, διερευνώνται τα πλεονεκτήματα από την ανάπτυξη κοινοτήτων και η δυναμική συμβολή τους στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων, σε μια προσπάθεια να προβληθεί η δυνατότητα της κοινωνίας των πολιτών να θέσει η ίδια τις βάσεις του σχεδιασμού, αντί να τον ακολουθεί.

Για τη διεξαγωγή της εργασίας χρησιμοποιήθηκε συλλογή και ανάλυση υλικού από βιβλιογραφικές πηγές, επιστημονικά άρθρα και υλικό από τον ηλεκτρονικό τύπο. Επιπλέον, αξιοποιήθηκαν βίντεο και ομιλίες επαγγελματιών του χώρου ή ατόμων που περιγράφουν βιωματικές εμπειρίες. Περιορισμό της έρευνας αποτέλεσε το λιγοστό υλικό σχετικά με τις αναγεννητικές κοινότητες ως βασικό στοιχείο του πολεοδομικού σχεδιασμού.

Ο αναγεννητικός σχεδιασμός ενσωματώνει πρακτικές που μπορούν να αποκαταστήσουν και να εξελίσουν τις κοινωνικές διαδικασίες.

Πώς οι (αστικές) κοινότητες, με τις αρχές που τις διέπουν, μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων.

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικό πλαίσιο

Κεφάλαιο 1.1: Ευρύτερος θεματικός άξονας

1.1.1 Από την κλιματική αλλαγή στην κλιματική κρίση

Καταγράφοντας ένα χρονικό διάστημα 4,5 εκατ. ετών περίπου, η ζωή στον πλανήτη έχει γνωρίσει διαφορετικές γεωλογικές περιόδους, κλιματικές αλλαγές και εντυπωσιακές μεταμορφώσεις. Η εποχή των Παγετώνων, διάρκειας 2,6 εκατ. ετών, ολοκληρώθηκε έπειτα από μια σταδιακή άνοδο της θερμοκρασίας λόγω φυσικών μεταβολών, δίνοντας τη θέση της στην Ολόκαινο εποχή. Η νέα αυτή γεωλογική περίοδος που διήρκησε περίπου 12.000 χρόνια, χαρακτηρίστηκε από σχετικά σταθερές θερμοκρασίες και συνθήκες ευνοϊκές για την εμφάνιση και την ευημερία της ανθρώπινης ζωής στη γη. Η παρουσία του ανθρώπου στον πλανήτη μετρά περίπου 6.000 χρόνια -διάστημα πολύ μικρό συγκριτικά με την ηλικία της γης- ενώ μόλις τα τελευταία 200 χρόνια δραστηριότητας ήταν αρκετά για να δημιουργήσουν μια σημαντική μεταβολή στο κλίμα¹. Από τη βιομηχανική επανάσταση αρχίζει η εξόρυξη και καύση υδρογονανθράκων και μαζί μια νέα εποχή για τον πλανήτη: η Ανθρωπόκαινος εποχή² χαρακτηρίζεται από βιοχημικές συνθήκες που καθορίζονται από τον αντίκτυπο της ανθρώπινης δραστηριότητας, αντί των πρότερων φυσικών διεργασιών που μετάβαλαν το κλίμα σε βάθος εκατοντάδων χρόνων.

Παρότι το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής εμφανίζεται πολύ έντονα μόλις τα τελευταία χρόνια, η πιθανότητα για την εμφάνισή της είναι γνωστή τουλάχιστον από τη δεκαετία του '30, ενώ το 1960 επιβεβαιώθηκε με τις μετρήσεις του γεωχημικού Τσαρλς Κίλινγκ που έδειξαν μια ετήσια αύξηση στα επίπεδα διοξειδίου του άνθρακα της ατμόσφαιρας. Έκτοτε, και ως αποτέλεσμα σημαντικών γεγονότων με ορατή οικολογική καταστροφή, την επιστημονική απτή αποτίμησή τους και την κινητοποίηση της κοινωνίας των πολιτών σε θέματα περιβάλλοντος, άνοιξε η συζήτηση για την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και ξεκίνησε η διαμόρφωση περιβαλλοντικής πολιτικής σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Σημείο ορόσημο αποτέλεσε η Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον του 1972, στην οποία τέθηκε η ανάγκη διαμόρφωσης ενός προγράμματος διεθνούς περιβαλλοντικής προστασίας και οδήγησε στη δημιουργία του Περιβαλλοντικού Προγράμματος του ΟΗΕ (United Nations Environmental Program – UNEP) και ορισμένων κρατικών υπουργείων προστασίας του περιβάλλοντος. Ακολούθησαν μια σειρά από παγκόσμια συνέδρια και διασκέψεις, μερικά από τα οποία είναι η Σύμβαση Πλαισίου των Ηνωμένων Εθνών για την Κλιματική Αλλαγή (UNFCCC) του 1992, που υποχρέωσε τη θέσπιση εθνικών προγραμμάτων για τον περιορισμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου και διέκρινε τις βιομηχανικές από τις αναπτυσσόμενες χώρες, αναγνωρίζοντας την ευθύνη των πρώτων για τη μεγαλύτερη συμβολή τους στις εκπομπές και τη θεσμική και χρηματοοικονομική τους ικανότητα να τις περιορίσουν. Ακολουθούν, μεταξύ άλλων, η Διάσκεψη του Ρίο Ντε Τζανέιρο (1992), η Διάσκεψη του Κιότο (1997), που αποτελεί και την πρώτη νομικώς δεσμευτική συμφωνία για τη μείωση της εκπομπής

¹ Η παγκόσμια μέση θερμοκρασία είναι 15°C, ενώ η θερμοκρασία στην Ολόκαινο εποχή ήταν κατά 3 °C χαμηλότερη και στην εποχή των Παγετώνων κατά 5 °C.

² Πρόκειται για προτεινόμενη και όχι επίσημη γεωλογική περίοδο που χρονολογείται από την έναρξη των επιπτώσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας στα οικοσυστήματα του πλανήτη.

αερίων του θερμοκηπίου, η Συνδιάσκεψη της Κοπεγχάγης (COP 15 / 2009), η Συνδιάσκεψη του Μεξικό (COP 16 / 2010) και σημαντικότερη όλων, η Διάσκεψη του Παρισιού, το 2015.

Η τελευταία υιοθετήθηκε ομόφωνα από 196 χώρες, οι οποίες ενέκριναν το έγγραφο του ΟΗΕ «Να αλλάξουμε τον κόσμο μας: Η Ατζέντα του 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη». Η Ατζέντα *θεσπίζει μια σειρά στόχων βιώσιμης ανάπτυξης για τον τερματισμό της φτώχειας, την προστασία του πλανήτη, την εξασφάλιση της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εγγύηση ευημερίας για όλους*³. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν οδηγό πολιτικής για τις οικονομίες των κρατών και μια ενιαία στρατηγική καταπολέμησης των σοβαρών προκλήσεων που αντιμετωπίζει σήμερα ο πλανήτης και η ανθρωπότητα, στη βάση των τριών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης: κοινωνία -οικονομία -περιβάλλον, με χρονικό ορίζοντα τεσσάρων δεκαετιών. Η συμφωνία θέτει ως γενικό στόχο τον περιορισμό της υπερθέρμανσης του πλανήτη κατά τουλάχιστον 2°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα και ορίζει ως ημερομηνία ορόσημο το 2030 για τη μείωση τουλάχιστον του ήμισυ των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, ενώ η Ευρώπη θέτει ως επιπλέον στόχο⁴ την επίτευξη ουδέτερου ισοζυγίου διοξειδίου του άνθρακα ή αλλιώς κλιματικής ουδετερότητας ως το 2050.

Αναγνωρίζοντας την τεράστια συμβολή του δομημένου περιβάλλοντος στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, οι στόχοι των κρατών επικεντρώνονται κυρίως σε πρακτικές αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής σε επίπεδο αστικού ιστού. Συγκεκριμένα, στις πόλεις αντιστοιχεί το 60% έως 80% της ενεργειακής κατανάλωσης και 75% εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, ενώ καταλαμβάνουν μόλις το 3% της έκτασης του πλανήτη⁵. Επιπλέον, σημειώνεται διαρκής αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού⁶, αλλά και μια τάση αυξανόμενης αστικοποίησης. Με δεδομένο ότι περισσότερο από το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού κατοικεί σήμερα στις πόλεις, ενώ προβλέπεται αύξηση αυτού του αριθμού κατά 2,5 δις ως το 2050⁷, γίνεται αντιληπτό ότι ο αστικός ιστός αποτελεί σημαντική πηγή ρύπανσης, ενώ οι αυξημένες αστικές πυκνότητες εντείνουν την ευθραυστότητα των πόλεων και καθιστούν αυτές και τους κατοίκους πιο ευάλωτους στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής. Έτσι, σημαντικό μέρος των μέτρων και πολιτικών της Συμφωνίας του Παρισιού τοποθετεί τις πόλεις στο επίκεντρο του σχεδιασμού ενεργειών προς την κλιματική αποκατάσταση και εστιάζει στη βιώσιμη ανάπτυξή τους, προκειμένου να αποτελέσουν αναπόσπαστο μέρος της λύσης για την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής.

Τι είναι όμως, τελικά, η κλιματική αλλαγή και πώς αποτυπώνεται; Το IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) διατυπώνει μια γενική προσέγγιση της κλιματικής αλλαγής ως «οποιαδήποτε αλλαγή του κλίματος με την πάροδο του χρόνου, είτε λόγω φυσικής μεταβλητότητας είτε ως αποτέλεσμα ανθρώπινης δραστηριότητας». Σύμφωνα με το UNFCCC (Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις Κλιματικές Μεταβολές), η κλιματική αλλαγή μεταφράζεται ως ανθρωπογενής και ορίζεται ως «μια αλλαγή του κλίματος που αποδίδεται

³ <https://www.eesc.europa.eu/el/policies/policy-areas/sustainable-development>

⁴ Ο στόχος θεσπίζεται από την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία.

⁵ https://www.activesustainability.com/construction-and-urban-development/regenerative-cities/?_adin=02021864894

⁶ Ο πληθυσμός άγγιξε τα 8 δις μέσα στο 2022, ενώ σύμφωνα με τις τελευταίες προβλέψεις του ΟΗΕ (World Population Prospects 2022, United Nations), αναμένεται να φτάσει τα 8,5 δις το 2030, τα 9,7 το 2050 και τα 10,4 δις έως το τέλος του αιώνα.

⁷ <https://unfccc.int/news/rapid-urbanization-increases-climate-risk-for-billions-of-people>

άμεσα ή έμμεσα στην ανθρώπινη δραστηριότητα που αλλάζει τη σύνθεση της παγκόσμιας ατμόσφαιρας και η οποία είναι επιπλέον της φυσικής μεταβλητότητας του κλίματος που παρατηρείται σε συγκρίσιμες χρονικές περιόδους», διακρίνοντας έτσι σαφώς τη συμβολή της ανθρώπινης δραστηριότητας στην παρούσα εκτεταμένη κλιματική αλλαγή.

Η κλιματική αλλαγή αποτυπώνεται με ακραία και αλληλένδετα καιρικά φαινόμενα, ολοένα αυξανόμενης συχνότητας και έντασης, όπως παρατεταμένους καύσωνες, καταιγίδες, κυκλώνες, πυρκαγιές, ξηρασίες, πλημμύρες κα. Ως αποτέλεσμα, απειλείται άμεσα και έμμεσα η υγεία του πλανήτη και του ανθρώπου, καθώς αυξάνεται η θερμοκρασία και η στάθμη της θάλασσας, περιορίζεται η διαθεσιμότητα του γλυκού νερού, διαβρώνεται και ερημοποιείται το έδαφος, παρατηρείται μετατόπιση των κλιματικών ζωνών και μαζικές μεταναστεύσεις πληθυσμών, κινδυνεύει η ανθρώπινη υγεία, η διατροφική και ενεργειακή ασφάλεια. Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι τα αποτελέσματα της κλιματικής αλλαγής επηρεάζουν δυσανάλογα τις φτωχότερες κοινότητες (πληθυσμοί του παγκόσμιου Νότου, αλλά και κοινότητες εντός των χωρών του ανεπτυγμένου Βορρά), που διαθέτουν περιορισμένα μέσα αντιμετώπισης και προσαρμογής, ενώ είναι αυτές που έχουν συμβάλει λιγότερο στη δημιουργία της, καθώς και συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι οι γυναίκες, τα άτομα με αναπηρία, οι ηλικιωμένοι κλπ.

Αποδεικνύεται έτσι, ότι δεν πρόκειται μόνο για ένα περιβαλλοντικό ζήτημα -μια αντίληψη που εσφαλμένα επικράτησε για χρόνια- καθώς αυτό που διακυβεύεται δεν είναι μόνο η επιβίωση του πλανήτη, αλλά κυρίως του ανθρώπινου είδους. Επιπλέον, η άνιση κατανομή των επιπτώσεων που αυξάνουν τη φτώχεια και τις ανισότητες εις βάρος συγκεκριμένων ομάδων και πληθυσμών, μαρτυρά τη βαθιά κοινωνική διάσταση της κλιματικής αλλαγής.

Κατά πόσο όμως, μπορεί αυτή η συνθήκη να γίνεται αντιληπτή ως αλλαγή; Μια αλλαγή εμπεριέχει την πιθανότητα θετικού αποτελέσματος. Τα αποτελέσματα της κλιματικής μεταβολής που καταγράφονται, φαίνεται ότι δεν ακολουθούν γραμμική πορεία, αλλά αντιθέτως, τα συσσωρευτικά επίπεδα των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου απειλούν να ωθήσουν με αμετάκλητο και καταστροφικό τρόπο, πέρα από κάποια σημεία καμπής, οδηγώντας σε αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «κλιματικό χάος⁸», την απρόβλεπτη δηλαδή αντίδραση του συστήματος. Εύκολα λοιπόν, μπορούμε να μεταβούμε από την αντίληψη της «κλιματικής αλλαγής» στη συνειδητοποίηση της «κλιματικής κρίσης», όχι για λόγους πολιτικής ορθότητας, αλλά για τη σαφή διατύπωση της κλιματικής κρίσης ως την καθοριστική κρίση του ανθρώπινου είδους και την αναγνώριση της ανάγκης ανάληψης δράσης ανάλογης με το μέγεθος του προβλήματος.

⁸ <https://www.livescience.com/humanity-turns-earth-chaotic-climate-system>

1.1.2 Πτυχές της κοινωνικής κρίσης

Διαφορετικές μορφές επισφάλειας ή ακόμα και κρίσης πλήττουν ποικίλους τομείς που υποστηρίζουν την ανθρώπινη ζωή. Συνήθως συνδέονται άμεσα με τον οικονομικό παράγοντα και έχουν σημαντικό κοινωνικό αντίκτυπο. Παρακάτω θα γίνει μια προσπάθεια να εξεταστούν ορισμένες μορφές επισφάλειας ή/ και κρίσης που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την κλιματική κρίση και αποτυπώνονται ποικιλοτρόπως στις κοινωνικές δομές. Κάποιες από αυτές εμφανίζονται πιο έντονα στις αναπτυσσόμενες και άλλες στις αναπτυσσόμενες χώρες, όλες όμως αφορούν την υγιή και αξιοπρεπή επιβίωση του ανθρώπου.

Η πρώτη περίπτωση που εξετάζεται είναι αυτή της **ενεργειακής επάρκειας και πρόσβασης**. Κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα εμπεριέχει τη (μεταφορά και) χρήση ενέργειας και συνεπώς η διασφάλισή της και το δικαίωμα πρόσβασης σε αυτή θεωρείται κοινωνικό αγαθό⁹. Ωστόσο, η πρόσβαση στην ενέργεια σημειώνεται όλο και πιο δύσκολη με τις συνθήκες στην παγκόσμια αγορά ενέργειας να κορυφώνονται το χειμώνα του 2021-22, οδηγώντας σε μια γενικευμένη κατάσταση κρίσης και τελικά ενεργειακής φτώχειας. Ως ενεργειακή φτώχεια ή ενεργειακή ένδεια θεωρείται η κατάσταση στην οποία ένα νοικοκυριό δεν μπορεί να απαντήσει στις ενεργειακές του ανάγκες, δηλαδή η ανεπαρκής ή αδύνατη πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες ενέργειας, όπως θέρμανση και ψύξη, που διασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και υγείας. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ποσοστό των πολιτών που αδυνατούσαν να διατηρήσουν τα σπίτια τους επαρκώς ζεστά ήταν 6,9% το 2021, 9,3% το 2022 και 10,6% το 2023¹⁰. Παρότι η κρισιμότητα της κατάστασης και ο αρνητικός της αντίκτυπος αναγνωρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν έχει διατυπωθεί ακόμα κάποιος σαφής ορισμός για την ενεργειακή φτώχεια.

Οι αιτίες της αποδίδονται στην αυξημένη ζήτηση για ενέργεια που ακολούθησε την περίοδο της πανδημίας Covid-19, με την «επαναλειτουργία» της παγκόσμιας οικονομίας, καθώς και την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία που δημιούργησε ελλείψεις στον εφοδιασμό φυσικού αερίου στην Ευρώπη και αυξήσεις στις τιμές του φυσικού αερίου, του ηλεκτρικού ρεύματος και του πετρελαίου θέρμανσης. Επιπλέον, η ενεργειακή φτώχεια συνδέεται άμεσα με τα χαμηλά εισοδήματα και το γερασμένο κτιριακό απόθεμα χαμηλής ενεργειακής απόδοσης, εμφανίζοντας έτσι ένα σαφές χωρικό και κοινωνικό αποτύπωμα.

Η δυσκολία πρόσβασης των νοικοκυριών σε ενέργεια αποτελεί μια πολύ σημαντική οικονομική, κοινωνική και πολιτική πίεση με άμεσες επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία και ένταση των κοινωνικών ανισοτήτων. Οι παγκόσμιες συνθήκες στην αγορά ενέργειας καθυστερούν επίσης, την επίτευξη της ενεργειακής μετάβασης και την αποδέσμευση από τα ορυκτά καύσιμα, ενώ συνδέονται άμεσα με όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, αυξάνοντας το κόστος διατροφής, μετακινήσεων κλπ.

⁹ Σύμφωνα με τις 20 Αρχές του Ευρωπαϊκού Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η ενέργεια περιλαμβάνεται στις βασικές υπηρεσίες στις οποίες ο καθένας έχει δικαίωμα πρόσβασης.

¹⁰ https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/energy-consumers-and-prosumers/energy-poverty_en

Για την παρακολούθηση του φαινομένου και την ανάπτυξη πολιτικών αντιμετώπισης, έχει συσταθεί το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για την Ενεργειακή Φτώχεια. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συστήσει το Κοινωνικό Ταμείο για το Κλίμα με σκοπό να βοηθήσει τους πολίτες που είναι ευάλωτοι λόγω δυσκολίας πρόσβασης σε ενέργεια. Η Ελλάδα στοχεύει στη μείωση της ενεργειακής φτώχειας κατά 50% ως το 2025 και κατά 75% ως το 2030, ενώ είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι βρίσκεται στην πέμπτη θέση της ενεργειακής φτώχειας μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό ζήτημα που πλήττει μεγάλα τμήματα της κοινωνίας είναι αυτό της **διατροφικής ανασφάλειας και ανεπάρκειας**. Η κατάσταση της παγκόσμιας επισιτιστικής ασφάλειας γίνεται όλο και πιο κρίσιμη με ραγδαία αύξηση των ανθρώπων που υποσιτίζονται ή πάσχουν από οξεία επισιτιστική ανασφάλεια¹¹, δεδομένο που έρχεται σε αντίθεση με την αύξηση της κατά κεφαλήν προσφοράς τροφίμων που σημειώνεται τα τελευταία πενήντα περίπου χρόνια. Επιπλέον, το διατροφικό σύστημα σχετίζεται άμεσα με την κλιματική κρίση, συμβάλλοντας σε ποσοστό 21-37%¹² στις συνολικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου.

Μια σειρά από στρεσογόνους παράγοντες συνδέονται με την διατροφική ανεπάρκεια, όπως είναι η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και η απώλεια και σπατάλη τροφίμων¹³. Επιπλέον, η βιομηχανοποιημένη παραγωγή και το παγκοσμιοποιημένο εμπόριο οδηγούν σε εντατικοποιημένες διαδικασίες, μονοκαλλιέργειες, μεταλλαγμένα τρόφιμα και εκτεταμένη χρήση φυτοφαρμάκων και λιπασμάτων, τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν ένα ασταθές, ασθενές και εξαρτημένο σύστημα. Άλλοι παράγοντες είναι οι αλλαγές στην καταναλωτική συμπεριφορά¹⁴, συγκρούσεις όπως ο πόλεμος στην Ουκρανία, και η κερδοσκοπία στην αγορά τροφίμων. Τέλος, κλιματικά φαινόμενα όπως οι έντονες βροχοπτώσεις, ξηρασίες και καύσωνες, καταστρέφουν τα καλλιεργήσιμα εδάφη, οδηγώντας ολόκληρες περιοχές σε ερημοποίηση, ενώ η αύξηση της θερμοκρασίας ευνοεί την εξάπλωση ασθενειών και παρασίτων. Όλες οι παραπάνω αιτίες, ανεξάρτητα αλλά και συνδυαστικά, επηρεάζουν και τους τέσσερις πυλώνες της επισιτιστικής ασφάλειας: διαθεσιμότητα τροφής, πρόσβαση, χρήση και σταθερότητα.

Οι πιέσεις που δέχεται το διατροφικό σύστημα, κλιματικές και μη, οδηγούν σε τρόφιμα λιγότερο προσιτά, ένταση κοινωνικών ανισοτήτων που σχετίζονται με το φύλο¹⁵, την ηλικία, την εθνικότητα και την οικονομική δυνατότητα, ακόμα και σε εσωτερική ή εξωτερική μετανάστευση. Επίσης, το εντατικοποιημένο σύστημα παραγωγής καταστρέφει τη βιοποικιλότητα των οικοτόπων, η οποία εξασφαλίζει ανθεκτικά, λειτουργικά και υγιή οικοσυστήματα, οδηγώντας τελικά στην εμφάνιση και την εξάπλωση ασθενειών και ζωνοσόων.

¹¹ Εκτιμάται ότι 821 εκατομμύρια άνθρωποι υποσιτίζονται / Ο αριθμός των ανθρώπων που υποφέρουν από οξεία επισιτιστική ανασφάλεια αυξήθηκε κατά 230 εκατομμύρια από το 2019 έως τα μέσα του 2022 (από 135 εκατομμύρια σε 345 εκατομμύρια) σε 82 χώρες.

¹² <https://www.ipcc.ch/srcccl/chapter/chapter-5/>

¹³ 25-30% του συνόλου των παραγόμενων τροφίμων, σύμφωνα με το IPCC.

¹⁴ Αυξημένη ζήτηση για ζωικά προϊόντα

¹⁵ Παγκοσμίως, οι γυναίκες διαδραματίζουν βασικό ρόλο στην επισιτιστική ασφάλεια.

Καθώς η τροφή έχει πάψει να αντιμετωπίζεται ως δικαίωμα και έχει μετατραπεί σε εμπόρευμα, η ασφάλεια του διατροφικού συστήματος αναγνωρίζεται ως μία από τις πιο πιεστικές παγκόσμιες προκλήσεις με άμεσο κοινωνικοπολιτικό αντίκτυπο. Η διασφάλιση της παραγωγής απαιτεί την επανεξέταση των εθνικών και παγκόσμιων συστημάτων διατροφής, με ριζικές αλλαγές τόσο από την πλευρά της προσφοράς, όπως η μετάβαση σε βιώσιμα μοντέλα παραγωγής που προστατεύουν τη βιοποικιλότητα και δημιουργούν προσαρμοστικότητα στις κλιματικές προκλήσεις, όσο και από την πλευρά της ζήτησης, με υιοθέτηση πιο υγιεινών και βιώσιμων μοντέλων διατροφής. Σημαντική είναι επίσης, η μείωση της απώλειας και σπατάλης τροφίμων σε όλα τα στάδια της αλυσίδας, από την παραγωγή ως την κατανάλωση, και η αξιοποίηση της γνώσης των γηγενών και ντόπιων πληθυσμών για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας του συστήματος.

Συνεχίζοντας με τη διερεύνηση των ζητημάτων με άμεσο κοινωνικό αντίκτυπο, δε θα μπορούσε να παραληφθεί η σημασία της **στεγαστικής επισφάλειας**. Η στέγαση αποτελεί βασική ανθρώπινη ανάγκη και θεμελιώδες δικαίωμα, ενώ οφείλει να εξασφαλίζεται ως κοινωνικό αγαθό. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια σημειώνονται συνεχείς ανοδικές τάσεις στις τιμές των ενοικίων σε όλη την Ευρώπη, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται η δυσκολία πρόσβασης σε ιδιόκτητη κατοικία. Συγκεκριμένα για την Ελλάδα, αξίζει να σημειωθεί και η απουσία τομέα κοινωνικής ενοικίασης.

Η δυσκολία πρόσβασης σε αξιοπρεπή, ποιοτική και οικονομικά προσιτή κατοικία οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, πέραν της προφανούς αύξησης των τιμών κατοικίας (αγοράς και ενοικίων), δυσανάλογη σε σχέση με τα εισοδήματα, στην οποία οφείλει να συνυπολογίζεται και η συνολική αύξηση των στεγαστικών δαπανών και του κόστους διαβίωσης. Σχετίζεται άμεσα με την εξάρτηση της κατοικίας από το τραπεζικό κεφάλαιο (δάνεια, real estate κ) και τη δυσκολία πρόσβασης σε δανεισμό, καθώς και την περιορισμένη προσφορά νέων κατοικιών, λόγω της οικοδομικής αδράνειας που προηγήθηκε κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, αλλά και την αύξηση του κόστους οικοδομής που την ακολούθησε. Καθοριστικός παράγοντας πίεσης στο στεγαστικό τομέα αποτελεί επίσης, η επέκταση των βραχυχρόνιων μισθώσεων για τουριστική και εμπορευματική εκμετάλλευση του οικιστικού αποθέματος, που οδηγεί, μεταξύ άλλων, σε εκτοπισμό των κατοίκων, τουριστικοποίηση και δημιουργία μονοθεματικών περιοχών. Οι εμφανείς επιπτώσεις της λεγόμενης «οικονομίας της πλατφόρμας¹⁶» έχουν οδηγήσει διάφορες χώρες της Ευρώπης και των ΗΠΑ στη λήψη ποικίλων ρυθμιστικών ή/ και περιοριστικών μέτρων, ενώ σημειώνεται και η εμφάνιση των μεσοπρόθεσμων μισθώσεων, δηλαδή μισθώσεων μεγαλύτερων χρονικών περιόδων, συνήθως μερικών μηνών. Ένα άλλο σημαντικό αίτιο της στεγαστικής επισφάλειας αποτελεί το θεσμικό πλαίσιο διαχείρισης ακινήτων και οι κρατικές πολιτικές προσέγγισης επενδύσεων (Golden Visa κ) που επιτρέπουν τη δραστηριοποίηση και τις κερδοσκοπικές επενδύσεις μεγάλων επιχειρηματικών κλάδων στην αγορά ακινήτων. Τέλος, ο σημαντικότερος ίσως παράγοντας για την προστασία των ενοικιαστών/τριών και συνεπώς, του δικαιώματος στέγασης, είναι η

¹⁶ Ένα οικονομικό σύστημα που συνδέει μέσω διαδικτυακών πλατφορμών, άτομα που αναζητούν μια συγκεκριμένη υπηρεσία με άλλα άτομα που την παρέχουν με οικονομικό αντάλλαγμα.

κοινωνική κρατική πολιτική που εφαρμόζει το εκάστοτε κράτος για την πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή ενοικιαζόμενη κατοικία (κοινωνική, μη-κερδοσκοπική, συνεταιριστική), η οποία στη χώρα μας φαίνεται να απουσιάζει πλήρως.

Η αύξηση του κόστους στέγασης και η δυσκολία πρόσβασης σε κατοικία αφορά το σύνολο των χωρών της Ευρώπης πλήττοντας περισσότερο τους χαμηλόμισθους εργαζόμενους και τα νοικοκυριά που βρίσκονται κοντά στον κατώτατο μισθό, τις νεότερες γενιές που αδυνατούν να εγκαταλείψουν τη γονεϊκή εστία¹⁷, τους μετανάστες/ριες και ευρύτερα όσους δε διαθέτουν ιδιόκτητη κατοικία. Ως αποτέλεσμα της επιδείνωσης του στεγαστικού προβλήματος, σημειώνονται διάφορες «παράπλευρες» επιπτώσεις, όπως η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων, ο κίνδυνος φτώχειας, και φυσικά οι επιπτώσεις στην ψυχική υγεία των ανθρώπων, καθιστώντας τη στεγαστική ανασφάλεια μείζον κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα και θέτοντας το ερώτημα για το αν μπορούμε να μιλάμε πλέον για ανασφάλεια ή στεγαστική κρίση.

Τελευταία πτυχή της κοινωνικής κρίσης που θα εξεταστεί σε αυτό το κεφάλαιο είναι η **υγειονομική**. Η πρόσφατη εμπειρία της πανδημίας Covid-19 αποκάλυψε πόσο στενά συνδεδεμένες είναι οι κοινωνίες μας και την ευκολία μετατροπής μιας ασθένειας σε παγκόσμια επιδημία. Επιπλέον, η επιστημονική πρόοδος επιτρέπει πλέον την αναγνώριση των επιπτώσεων της υπερθέρμανσης του πλανήτη σε θέματα υγείας και τον ακριβή προσδιορισμό των απειλών που ενέχουν στην ανθρώπινη υγεία.

Μερικοί από τους κινδύνους που σχετίζονται με την κλιματική κρίση είναι η αυξημένη ατμοσφαιρική ρύπανση και τα έντονα καιρικά φαινόμενα, όπως καύσωνες, πυρκαγιές και καταιγίδες, που επιβαρύνουν ιδιαίτερα τον αστικό ιστό λόγω του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας. Τα καλλιεργήσιμα εδάφη καταστρέφονται επίσης, από τις καιρικές συνθήκες, μειώνοντας σημαντικά την παραγωγή τροφής. Απειλή αποτελεί και η μόλυνση ή/και έλλειψη νερού σε πολλές περιοχές του πλανήτη, καθώς και η εξάπλωση μολυσματικών ασθενειών (πχ. ελονοσία), που οφείλεται στην αυξημένη αστικοποίηση και επέκταση μη κατάλληλα διαμορφωμένων οικισμών, αλλά και την ευνοϊκότερη μετάδοσή τους σε νέες περιοχές, λόγω αλλαγής των κλιματικών συνθηκών.

Οι επιπτώσεις στην ανθρώπινη υγεία είναι ποικίλες και περιλαμβάνουν θνητότητα από ακραία καιρικά φαινόμενα, ασθένειες που σχετίζονται με τις υψηλές θερμοκρασίες, όπως καρδιακές παθήσεις και θερμοπληξία, ασθένειες που μεταδίδονται από το νερό, ιογενείς και μολυσματικές ασθένειες από έντομα-φορείς, όπως η ελονοσία και ο δάγκειος πυρετός, τροφιμογενείς ασθένειες και υποσιτισμό, ζωνόσους που μεταδίδονται λόγω της κλιματικής αλλαγής, της μετανάστευσης και της αλλαγής χρήσεων γης και γεωργικών πρακτικών. Επιπλέον, σημειώνονται και οι επιπτώσεις από παράγοντες του αστικού περιβάλλοντος που οφείλονται σε χρόνια έκθεση και δεν παρατηρούνται σε κάποια συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Τέτοιες είναι οι ασθένειες που σχετίζονται με την ηχορύπανση και την ατμοσφαιρική ρύπανση (αναπνευστικά

¹⁷ Τα άτομα που αδυνατούν να καλύψουν μόνα τους το κόστος στέγασης παραμένοντας στην οικογενειακή εστία, δεν υπολογίζονται στα ποσοστά φτώχειας.

προβλήματα, καρδιακές παθήσεις κα), αλλά και τα αυξημένα πνευματικά και ψυχολογικά ζητήματα.

Παρότι η παγκοσμιοποίηση και η αλληλεξάρτηση όλων των περιοχών του πλανήτη ευνοεί την εξάπλωση των ασθενειών, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην ανθρώπινη υγεία έχουν έντονα γεωγραφικό, κοινωνικό-οικονομικό και φυλετικό πρόσημο. Οι ευάλωτες περιοχές και οι χώρες χαμηλού εισοδήματος, οι εθνοτικές μειονότητες και οι μετανάστες/ριες ανήκουν σε εκείνους που εκτίθενται περισσότερο. Ομοίως, τα άτομα που εργάζονται σε εξωτερικούς χώρους και ακραίες καιρικές συνθήκες, άτομα άνω των 65 ετών ή με υποκείμενες παθήσεις, γυναίκες και παιδιά.

Η επίδραση των κλιματικών φαινομένων στον τομέα της υγείας και η δυσανάλογη επιβάρυνση των φτωχότερων και πιο ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων δημιουργεί ένα φαύλο κύκλο, που αυξάνει την ευάλωτότητά τους, μειώνει την εργασιακή και οικονομική δυνατότητά τους και τους εκθέτει πιο βαθιά στις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και τις συσχετιζόμενες ασθένειες, αποδεικνύοντας πώς η κλιματική κρίση μετατρέπεται εύκολα σε υγειονομική.

Όλα τα παραπάνω ζητήματα αποτελούν σημαντικούς παράγοντες υποβάθμισης της ανθρώπινης ζωής και συχνά οδηγούν σε καταστάσεις με ιδιαίτερα αρνητικές συνέπειες για την κοινωνία συνολικά. Συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την κλιματική κρίση, επιβαρύνονται από αυτήν και την επιβαρύνουν, οδηγώντας σε ένα διαρκές αδιέξοδο. Σε αυτό το κεφάλαιο επιλέχθηκαν προς ανάλυση κάποια από τα πιο κρίσιμα και επίκαιρα ζητήματα, ωστόσο αναγνωρίζεται ότι αποτελούν μόνο μια πτυχή των φαινομένων κοινωνικής κρίσης. Άλλα εξίσου σημαντικά, όπως η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση που καθορίζει τη συνολική δυναμική της κοινωνίας και εμπεριέχεται σε οποιαδήποτε άλλη μορφή επισφάλειας ή ανεπάρκειας, η πολιτική κρίση και η κρίση της δημοκρατίας, η παγκόσμια αδικία και σύγχρονη αποικιοκρατία κα., για λόγους έκτασης αυτής της εργασίας, δε θα αναλυθούν περαιτέρω.

1.1.3 Κρίση του συστήματος

Στην προσπάθεια ανάλυσης και κατανόησης των διαφόρων μορφών κοινωνικών καταπιέσεων, παρατηρούνται κοινές βάσεις και χαρακτηριστικά μεταξύ τους, που σχετίζονται κυρίως με τον οικονομικό και τον κλιματικό παράγοντα. Παρότι κάθε μορφή καταπίεσης έχει τα δικά της ξεχωριστά γνωρίσματα, δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως μεμονωμένες ή τυχαίες συνθήκες, αλλά οφείλουμε να αναζητήσουμε αυτές τις κοινές αφετηρίες τους προκειμένου να τις αντιμετωπίσουμε ουσιαστικά και όχι με συμβιβαστικές λύσεις. Καθώς φαίνεται ότι όλες αποδίδονται στο κοινωνικό σύστημα, ενώ καθορίζονται και ενισχύονται από το ισχύον οικονομικό σύστημα, μπορούμε σαφώς να τις αναγνωρίσουμε ως δημιούργημα του καπιταλιστικού συστήματος.

Γνωρίζουμε ότι ο καπιταλισμός αποτελεί ένα οικονομικό σύστημα που επιδιώκει την αύξηση και συσσώρευση του κεφαλαίου με κάθε δυνατό τρόπο. Για να το πετύχει αυτό, χρησιμοποιεί και εξαντλεί την ανθρώπινη εργασία, ενώ αντιμετωπίζει τους φυσικούς πόρους ως δωρεάν και ανεξάντλητους χωρίς καμία μέριμνα αναπλήρωσης των αποθεμάτων τους. Παρά την προφανή δημιουργία κοινωνικών ανισοτήτων και χάσματος μεταξύ προνομιούχων και μη, παραπλανά αφήνοντας το περιθώριο μεταπήδησης μεταξύ των τάξεων, υπό όρους και προϋποθέσεις. Ωστόσο, η σύνδεση των μορφών κοινωνικής κρίσης με το οικονομικό και συνεπώς, το καπιταλιστικό σύστημα, αποδεικνύει πως ο καπιταλισμός αποτελεί πολλά περισσότερα από μια οικονομική συνθήκη. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα θεσμοθετημένο κοινωνικό σύστημα, το οποίο περικλείει ένα σύνολο σχέσεων και πρακτικών, φαινομενικά «μη οικονομικών», οι οποίες όμως συντηρούν το σύνολο της οικονομίας. Τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε κρίσης -στεγαστικής, ενεργειακής κλπ- αποδίδονται συχνά ως αναπόφευκτα ή φυσική εξέλιξη, αγνοώντας τη δομική ισχύ του καπιταλισμού. Ο καπιταλισμός όμως, ως σύστημα, είναι δομικά φτιαγμένος ώστε να ασκεί αυξανόμενες πιέσεις στους θεσμούς -τη μισθωτή εργασία, την παραγωγή, την οικονομία- προκειμένου να πετύχει μεγαλύτερο κέρδος, παράγοντας επαναλαμβανόμενες κρίσεις και αποσταθεροποιώντας τις ίδιες τις δομές και τις προϋποθέσεις της ύπαρξής του: τα άτομα, τις κοινότητες, τη φύση. Παρόλα αυτά, πρόκειται για ένα σύστημα που ιστορικά έχει αποδείξει την ανθεκτικότητά του μέσα στα χρόνια, καθώς καταφέρνει να επιβιώνει από τις κρίσεις που το ίδιο παράγει, να μετασχηματίζεται μέσα από αυτές και τελικά, αν και γερασμένο, να συνεχίζει να λειτουργεί.

Αναγνωρίζοντας πως οι διάφορες κρίσεις και άλλες «μη οικονομικές» αντιφάσεις της κοινωνίας δεν παράγονται κατά τύχη, αλλά κατά κανόνα εξαιτίας της συγκροτησιακής δυναμικής του καπιταλισμού, μπορούμε πλέον να μιλάμε για *κρίση του καπιταλισμού*. Και η κρίση αυτή δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά επίσης οικολογική, κοινωνική και πολιτική.

Κεφάλαιο 1.2: Προσεγγίσεις αντιμετώπισης

Στην κατεύθυνση αντιμετώπισης των απειλών της κλιματικής αλλαγής και των σημαντικών της επιπτώσεων, η παγκόσμια κοινότητα επιχειρεί να περιορίσει τον αντίκτυπο της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον και την υπερθέρμανση του πλανήτη, διατηρώντας την αύξηση της θερμοκρασίας σε συγκεκριμένα επίπεδα. Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, η πολιτική και οι πρακτικές που εφαρμόζονται, στηρίζονται στις αρχές της βιωσιμότητας και ακολουθούν τους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως αυτοί διατυπώνονται στη Συμφωνία του Παρισιού.

Αυτή η ενιαία στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης δομείται γύρω από τις έννοιες της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος και οφείλει να λαμβάνεται υπόψη στο σύνολο των αποφάσεων που σχετίζονται με τους παραπάνω τομείς, επηρεάζοντας σημαντικά τόσο το κλίμα όσο και τις κοινωνικές δομές.

Στον αντίποδα του όρου της βιώσιμης ανάπτυξης και του βιώσιμου σχεδιασμού, όπως και κάθε καθολικού προγράμματος, εύκολα αναδύονται εναλλακτικές προσεγγίσεις και αρχές. Ένας όρος που χρησιμοποιείται κυρίως στους κύκλους των οικολόγων κάθε κατεύθυνσης, είναι αυτός του αναγεννητικού σχεδιασμού. Πρόκειται ουσιαστικά για μια ολιστική προσέγγιση στη βάση όχι μόνο της διατήρησης, αλλά και της αποκατάστασης και αναδόμησης τόσο του κατεστραμμένου φυσικού περιβάλλοντος, όσο και του κοινωνικού φάσματος, μέσα από διαφορετικές ιδεολογίες και διαδικασίες συμμετοχής και δράσης.

Στην παρούσα ενότητα, προσεγγίζεται η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης και σχεδιασμού, όπως αυτά προωθούνται και εφαρμόζονται στις βόρειες κυρίως χώρες, το μοντέλο της βιώσιμης πόλης, καθώς και η έννοια του αναγεννητικού σχεδιασμού και των χαρακτηριστικών που διέπουν μια αναγεννητική πόλη. Στη συνέχεια, επιχειρείται η κριτική σύγκριση των δύο αυτών προσεγγίσεων με σκοπό να υποστηριχθεί η αναγκαιότητα της στροφής προς μια πιο ουσιαστική αντιμετώπιση της παρούσας κρίσιμης συνθήκης.

1.2.1 Βιωσιμότητα και βιώσιμη ανάπτυξη

βιώσιμος < (αρχαία ελληνική) βιώσιμος < βιώω / βιώω < βίος
αγγλικά: sustainable

Αναγνωρίζοντας πλέον τη σημασία της προστασίας του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, ξεκίνησε μια προσπάθεια εναρμόνισης των ρυπογόνων ανθρώπινων δραστηριοτήτων με τις αρχές της βιωσιμότητας, η οποία βασίζεται στο έγγραφο του ΟΗΕ «Να αλλάξουμε τον κόσμο μας: η Ατζέντα του 2030 για τη βιώσιμη ανάπτυξη». Η Ατζέντα εγκρίθηκε και υπογράφηκε από πλήθος κρατών θεσπίζοντας *μια σειρά στόχων βιώσιμης ανάπτυξης για τον τερματισμό της φτώχειας, την προστασία του πλανήτη, την εξασφάλιση της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εγγύηση ευημερίας για όλους*¹⁸.

¹⁸ <https://www.eesc.europa.eu/el/policies/policy-areas/sustainable-development>

Η επιδίωξη της βιωσιμότητας, παρότι χαρακτηρίζει τον αιώνα που διανύουμε, δεν είναι καινούρια. Εμπεριέχεται σε διάφορες μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας από την εποχή που ο άνθρωπος διατηρούσε σχέσεις μεγαλύτερης εξάρτησης με τη φύση, διαφέρει ωστόσο από τη σημερινή προσέγγιση, καθώς πλέον κατανοείται η αλληλένδετη και αδιαίρετη σχέση μεταξύ διαφορετικών τομέων (που ως τώρα αντιμετωπιζόνταν από ανεξάρτητους επιστημονικούς κλάδους), ενώ ενσωματώνεται ο κοινωνικός και πολιτισμικός παράγοντας στις διαδικασίες σχεδιασμού.

Τι είναι όμως, η βιώσιμη ανάπτυξη; Ακολουθώντας τον ορισμό της έκθεση Brundtland «Το κοινό μας μέλλον»¹⁹ (1987), βιώσιμη ή αιεφόρος ανάπτυξη είναι «η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσης γενεάς χωρίς να θέτει σε κίνδυνο το μέλλον των γενεών στο μέλλον», ερμηνεία που επιβεβαιώνεται στην Ατζέντα 2030 και συνεχίζει να χρησιμοποιείται τόσο από τον ΟΗΕ όσο και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης, απαιτείται η υιοθέτηση πολιτικών και η ανάληψη δράσεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, στην κατεύθυνση των 17 Στόχων της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), όπως αυτοί ορίζονται στην Ατζέντα 2030. Οι στόχοι απαντούν στις σοβαρές προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα ο πλανήτης και η ανθρωπότητα και αναπτύσσονται στη βάση των τριών πυλώνων: κοινωνία – οικονομία – περιβάλλον. Λόγω της πολυδιάστατης προσέγγισης και του στενού χρονικού πλαισίου, η Ατζέντα 2030 θεωρείται η πλέον φιλόδοξη παγκόσμια συμφωνία που έχει πετύχει ποτέ ο ΟΗΕ.

Οι 17 Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης έχουν οικουμενική διάσταση και αποτελούν έναν κατευθυντήριο χάρτη για την επίτευξη της βιωσιμότητας, δεσμεύοντας τόσο τις αναπτυγμένες όσο και τις αναπτυσσόμενες χώρες, προσαρμοσμένοι βέβαια στα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης. Αλληλοσυνδέονται μεταξύ τους, με αποτέλεσμα η επίτευξη του ενός να επηρεάζει και τους υπόλοιπους, ενώ συνοδεύονται από 169 επιμέρους στόχους. Η πρόοδος στην εφαρμογή τους παρακολουθείται και αξιολογείται ετησίως από τα Ηνωμένα Έθνη μέσω του Πολιτικού Φόρουμ Υψηλού Επιπέδου των Ηνωμένων Εθνών για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (UN High Level Political Forum on Sustainable Development/HLPF). Συνοπτικά, είναι οι εξής:

1. Μηδενική φτώχεια
2. Μηδενική πείνα
3. Καλή υγεία και ευημερία
4. Ποιοτική εκπαίδευση
5. Ισότητα των φύλων
6. Καθαρό νερό και αποχέτευση
7. Φτηνή και καθαρή ενέργεια
8. Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη
9. Βιομηχανία, καινοτομία και υποδομές
10. Λιγότερες ανισότητες
11. Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες
12. Υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή
13. Δράση για το κλίμα
14. Ζωή στο νερό
15. Ζωή στη στεριά
16. Ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί
17. Συνεργασία για τους στόχους

¹⁹ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, 1987

Στο πλαίσιο της Ατζέντας 2030 για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι χώρες της Ευρώπης θέτουν ως επιπλέον στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας ως το 2050. Για το λόγο αυτό, το Δεκέμβριο του 2019 δημιουργείται η Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία: μια δέσμη πρωτοβουλιών πολιτικής, η οποία έχει ως στόχο να θέσει την ΕΕ σε τροχιά προς την πράσινη μετάβαση, με απώτερο στόχο την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας²⁰.

Όπως προαναφέρθηκε, σημαντικός παράγοντας των κλιματικών δεδομένων είναι ο αστικός ιστός. Κατανοώντας τον τρόπο δομής και λειτουργίας των πόλεων, καθώς και την τεράστια επιρροή που ασκούν στην περιβαλλοντική ρύπανση και την υγεία των κατοίκων, επιδιώκεται ο σχεδιασμός ενός διαφορετικού μοντέλου πόλης που να ανταποκρίνεται στα σύγχρονα κλιματικά δεδομένα. Η βιώσιμη πόλη παρουσιάζει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και λειτουργίες και στοχεύει στο ουδέτερο ισοζύγιο άνθρακα. Πιο συγκεκριμένα, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το μοντέλο της βιώσιμης πόλης δομείται γύρω από πέντε βασικούς τομείς:

Μεταφορές: καθώς οι πόλεις είναι δομημένες με τρόπο που εξυπηρετεί κυρίως τη μετακίνηση με ιδιωτικό όχημα (μεγάλοι οδικοί άξονες, προαστιοποίηση κλπ), ένα σημαντικό ποσοστό της παραγόμενης ρύπανσης οφείλεται στις μετακινήσεις πληθυσμού, κυρίως από την κατοικία προς το χώρο εργασίας. Η μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των μετακινήσεων απαιτεί τον περιορισμό της χρήσης του ΙΧ και την ενίσχυση πιο βιώσιμων μορφών μετακίνησης (βιώσιμη αστική κινητικότητα), όπως το ποδήλατο και τα μέσα μαζικής μεταφοράς, ιδιαίτερα τα μέσα σταθερής τροχιάς. Μια βιώσιμη πόλη παρέχει ασφαλή συστήματα μεταφοράς και οικονομική πρόσβαση στις δημόσιες συγκοινωνίες για όλους τους πολίτες της, με ιδιαίτερη φροντίδα για τα πιο ευάλωτα άτομα.

Πράσινοι χώροι: οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι και συγκεκριμένα οι χώροι πρασίνου αποτελούν ένα πολύ βασικό στοιχείο στο σχεδιασμό μιας βιώσιμης πόλης, απορροφώντας διοξείδιο του άνθρακα, μειώνοντας τη μέση θερμοκρασία και την ένταση του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας και βελτιώνοντας το μικροκλίμα. Ταυτόχρονα υποστηρίζουν τη βιοποικιλότητα και ενισχύουν την πνευματική υγεία, ενώ οι πράσινοι και δημόσιοι χώροι καθολικής πρόσβασης δημιουργούν δυνατότητες για ανάπτυξη κοινοτήτων, συνεργασία και αλληλεπίδραση.

Παραγωγή τροφής: καθώς τα μεγαλύτερα ποσοστά της τροφής που παράγονται στην εξωαστική ύπαιθρο προορίζονται για κατανάλωση από τους κατοίκους της πόλης, είναι σημαντική η στροφή σε πιο βιώσιμους τρόπους καλλιέργειας, με σεβασμό στην υγεία του εδάφους και τον κύκλο του νερού, και σε όσο το δυνατόν πιο τοπική κλίμακα, προκειμένου να αποφεύγονται οι μεγάλες μετακινήσεις για τη διανομή της.

Ενέργεια: αποτελεί βασική προϋπόθεση κάθε δραστηριότητας που υποστηρίζει την ανθρώπινη ζωή και ένα από τα πιο κρίσιμα ζητήματα περιβαλλοντικής και κοινωνικοπολιτικής διάστασης. Η βιώσιμη πόλη στοχεύει στην απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα και την εξασφάλιση καθαρής, ανανεώσιμης ενέργειας προσβάσιμης από όλους, προκειμένου να επιτευχθεί η κλιματική και κοινωνική βιωσιμότητα.

²⁰ <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/green-deal/>

Απορρίματα: ο αυξημένος πληθυσμός των πόλεων συνεπάγεται και αυξημένο όγκο απορριμμάτων, εντείνοντας την ανάγκη μετάβασης από το γραμμικό μοντέλο διαχείρισης σε μια κυκλική αντιμετώπιση, όχι μόνο των απορριμμάτων, αλλά της παραγωγής και κατανάλωσης συνολικά. Το νέο μοντέλο διαχείρισης περιλαμβάνει την επαναχρησιμοποίηση, επισκευή, ανταλλαγή, ανακύκλωση και τέλος την απόρριψη των προϊόντων, μεγιστοποιώντας τον κύκλο ζωής τους.

Εκτός από τα παραπάνω χαρακτηριστικά και τρόπους λειτουργίας, η βιώσιμη πόλη σχεδιάζεται στη βάση συγκεκριμένων αξόνων, προκειμένου να είναι περιβαλλοντικά, οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμη. Συνοπτικά, η σύγχρονη πόλη οφείλει να είναι:

Συμπεριληπτική: να δημιουργεί δηλαδή, δίκαιες και ίσες ευκαιρίες για όλους στον εργασιακό τομέα, ένα αξιοπρεπές επίπεδο ζωής, καθώς και οικονομική πρόσβαση σε απαραίτητα αγαθά, όπως στέγαση, υγεία, εκπαίδευση, καθαρό νερό, ενέργεια, μεταφορές.

Ασφαλής και ανθεκτική: να μπορεί να αντιμετωπίζει και να ξεπερνά τις εντάσεις των φυσικών φαινομένων, των επιδημιών υγείας και των οικονομικών κρίσεων, προκειμένου να συνεχίζει να ακμάζει και να αναπτύσσεται.

Περιβαλλοντικά βιώσιμη: να λειτουργεί επιτυχάνοντας μηδενικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, διατηρώντας έτσι, ένα περιβαλλοντικό αποτύπωμα που να μην ξεπερνάει τα φυσικά όρια του πλανήτη, προστατεύοντας την υγεία και την ευημερία των κατοίκων.

1.2.2 Αναγεννητική προσέγγιση

αναγεννητικός < (ελληνιστική κοινή) ἀναγεννητικός < ἀναγεννάω < αρχαία ελληνική γεννάω / γεννώ
αγγλικά: regenerative

Μια διαφορετική έννοια από τη βιωσιμότητα, είναι αυτή της αναγέννησης (regeneration). Η αναγέννηση εμπεριέχει την αρχή της αναβίωσης και αναδόμησης και συνεπώς, ο αναγεννητικός σχεδιασμός συνήθως περιλαμβάνει πρακτικές αποκατάστασης περιοχών υποβαθμισμένων ή κατεστραμμένων. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, στη χρήση του όρου αποδίδεται επιπλέον και η διάσταση της νέας δημιουργίας. Σύμφωνα με την προσέγγιση του αναγεννητικού σχεδιασμού, ο τόπος, ως κεντρικό στοιχείο της ανάλυσης, ορίζεται από το φυσικό περιβάλλον μιας περιοχής και από το δυναμικό πυρήνα των ανθρώπων, θέτοντας ως στόχο τη «συν-εξέλιξη των ανθρώπινων και φυσικών συστημάτων» (Cole, 2011:2). Θεωρώντας ως αλληλένδετους αυτούς τους δύο παράγοντες, η αναγεννητική πόλη (regenerative city) στοχεύει στην αποκατάσταση, τη βελτίωση και αναγέννηση του περιβάλλοντος μέσω της συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας, η οποία εμπλέκεται και δεσμεύεται στην παραγωγή του τόπου της.

Για την επίτευξη της αποκατάστασης των φυσικών πόρων και τη βελτίωση του οικολογικού αποτυπώματος της πόλης, αναπτύσσονται στρατηγικές και πολιτικές που βασίζονται στη μετάβαση από τη λογική του διαχωρισμού της πόλης από τη φύση και της

ανεξάρτητης αντιμετώπισης των κρίσιμων ζητημάτων, προς μια λογική εξαρτημένης και διαλεκτικής σχέσης με τη φύση. Έτσι μπορεί να διασφαλιστεί στις σημερινές και τις μελλοντικές γενιές η προοπτική μιας βελτιωμένης ποιότητας ζωής, με πόλεις που ζουν, λειτουργούν και συμπεριφέρονται διαφορετικά.

Σύμφωνα με αυτή τη λογική, η αναγεννητική πόλη παρουσιάζει μια σειρά από χαρακτηριστικά:

Οικολογία: η αναγεννητική πόλη διατηρεί μια συμβιωτική σχέση με τη φύση και εξελίσσεται με αποτελεσματικό και οικολογικό τρόπο, καθώς οι κάτοικοι στρέφονται σε μοντέλα υπεύθυνης κατανάλωσης. Εφαρμόζει σύστημα κυκλικής διαχείρισης, μετατρέποντας τα απόβλητα σε πόρους, διαδικασία που απαιτεί αλλαγή προσέγγισης, αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών και ικανοποίηση των πολιτών. Είναι διατροφικά αυτάρκης, υποστηρίζοντας την τοπική παραγωγή τροφίμων, μέσω της διατήρησης των αγροτικών εκτάσεων, αλλά και της ανάπτυξης της αστικής γεωργίας.

Ανθεκτικότητα: προκειμένου να ανταποκρίνεται στις προκλήσεις της κλιματικής κρίσης, η πόλη πρέπει να είναι ανθεκτική και ευέλικτη. Λειτουργεί με γνώμονα τις μελλοντικές προκλήσεις, είναι διορατική και παράγει θετική εξέλιξη και ουσιαστική αλλαγή -δεν είναι απλώς προετοιμασμένη.

Ενέργεια και Αποδοτικότητα Φυσικών Πόρων: η αναγεννητική πόλη παράγει περισσότερη ενέργεια από αυτή που καταναλώνει. Αναπτύσσοντας συστήματα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από συνδυασμό ανανεώσιμων πηγών, μειώνει τον κίνδυνο κατανάλωσης των πόρων με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς που αναπαράγονται. Ομοίως, διατηρεί περισσότερο νερό από αυτό που καταναλώνει, μειώνοντας τις αδιαπέραστες επιφάνειες και αξιοποιώντας το νερό της βροχής.

Ζωτικότητα (livability): η αναγεννητική πόλη δημιουργεί και αξιοποιεί ευκαιρίες εξέλιξης, χρησιμοποιώντας την ανάπτυξη για να ενισχύσει την ποιότητα της ζωής, αναγνωρίζοντας τη συμβολή της στην ψυχική υγεία των κατοίκων.

Ισότητα (equity): χρησιμοποιεί την οικονομική δυναμική της με τρόπο που να υποστηρίζει δίκαιους μισθούς και να ενδυναμώνει το εργατικό δυναμικό της, οδηγώντας έτσι σε σταθερότητα.

Κινητικότητα και προσβασιμότητα: η αναγεννητική πόλη επιδιώκει να είναι ανοιχτή και προσβάσιμη, ανεξάρτητη από το ιδιωτικό αυτοκίνητο και τα ορυκτά καύσιμα, αποδίδοντας περισσότερο χώρο στους πεζούς και προσφέροντας πολλαπλές επιλογές κινητικότητας.

Εξυπνάδα: η πόλη αξιοποιεί την τεχνολογία και υιοθετεί έξυπνες λύσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την αποτελεσματικότητα των αστικών λειτουργιών και υπηρεσιών.

1.2.3 Συγκριτική προσέγγιση δύο σχεδιασμών: Από τη βιώσιμη στην αναγεννητική πόλη

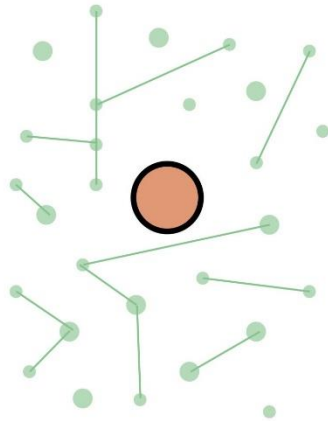
Η αναγνώριση της επικινδυνότητας της κλιματικής κρίσης και της αναγκαιότητας αλλαγής πρακτικών σχεδιασμού και διαχείρισης έχει μεταφραστεί σε μια στροφή προς την έννοια της βιωσιμότητας, στην οποία προσδίδεται περιβαλλοντική, οικονομική και κοινωνική διάσταση. Σε πλήθος ανθρώπινων δραστηριοτήτων εμπεριέχεται πλέον η εξασφάλιση της βιωσιμότητας, η οποία συχνά και επιδερμικά γίνεται πανάκεια για τη λύση ποικίλων προβλημάτων, με απώτερο στόχο την επιβίωση του πλανήτη και του ανθρώπινου είδους. Στους κλάδους των αρχιτεκτόνων και των πολεοδόμων προάγεται η δημιουργία ενός μοντέλου βιώσιμης πόλης για το μέλλον του αστικού σχεδιασμού. Παρατηρώντας όμως, το χρόνο να πιέζει, τα κλιματικά φαινόμενα να εντείνονται και τις κοινωνικο-οικονομικές κρίσεις να μεγεθύνονται, κρίνεται σκόπιμο να επιχειρηθεί μια κριτική προσέγγιση των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης και η σύγκριση τους με αυτές της εναλλακτικής αναγεννητικής προσέγγισης, προκειμένου να εξεταστεί το κατά πόσο επαρκής είναι τελικά η επιδιωκόμενη βιωσιμότητα. Η ανάλυση χωρίζεται σε κατηγορίες, οι οποίες όμως, παραμένουν άρρηκτα συνδεδεμένες.

Διατήρηση ή εξέλιξη

Ξεκινώντας με τον ίδιο τον ορισμό της έκθεσης Brundtland, η βιώσιμη ανάπτυξη εστιάζει στην ικανοποίηση των *σημερινών αναγκών* με ορθολογική χρήση των πόρων, διασφαλίζοντας τη δυνατότητα ποιοτικής διαβίωσης και στις επόμενες γενιές. Ο όρος «βιωσιμότητα», *sustainability* στην αγγλική μετάφραση, προέρχεται από τη λατινική λέξη *sustinere* (*tenere*=κρατώ, *sub*=κάτω). Η λέξη *sustain* μεταφράζεται ως συντηρώ, διατηρώ, υποστηρίζω, φροντίζω ή αντέχω και επομένως, *sustainability* (*sustain* + *ability*) είναι η ικανότητα να διατηρώ για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η βιωσιμότητα δηλαδή, επιδιώκει τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης (περιβαλλοντικής, κοινωνικής, οικονομικής) και προσπαθεί να εμποδίσει την περαιτέρω όξυνση. Για παράδειγμα, περιβαλλοντικά επιδιώκεται η *διατήρηση της αύξησης* της παγκόσμιας μέσης θερμοκρασίας στους 1,5°C, δηλαδή η διατήρηση μιας σχεδόν ακραίας συνθήκης που έχει ήδη ξεπεράσει τη φέρουσα ικανότητα του συστήματος εδώ και δεκαετίες. Αντίστοιχα προσεγγίζονται και οι υπόλοιπες πτυχές της βιωσιμότητας. Συγκεκριμένα, ο στόχος ικανοποίησης των αναγκών του παρόντος, υποδηλώνει την άκριτη αποδοχή ενός κοινωνικο-οικονομικού συστήματος που στηρίζεται στον ατομικισμό, τον καπιταλισμό και την υπερκατανάλωση, δημιουργώντας ανισότητες και παράγοντας κρίσεις.

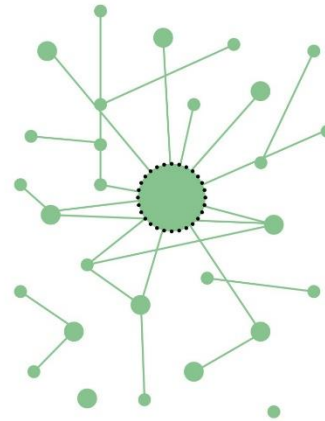
Στον αντίποδα της βιωσιμότητας, η αναγεννητική προσέγγιση αναγνωρίζει την υφιστάμενη υποβάθμιση και αναζητά ένα ευρύτερο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο βλέπει πέρα από την απλή διατήρηση των συστημάτων. Στοιχείει όχι μόνο στην αποκατάσταση, αλλά και στη βελτίωση, την εξέλιξη και την αναγέννηση. Υποστηρίζει πως το ζητούμενο δεν είναι απλώς μια συνθήκη που δεν προσθέτει επιπλέον βλάβη και έτσι, δεν αποτελεί μέρος του προβλήματος, αλλά αντιθέτως, μια συνθήκη που αποκαθιστά τη βλάβη και εξελίσσει ένα σύστημα, αποτελώντας τελικά μέρος της λύσης. Ακολουθώντας το προηγούμενο παράδειγμα, μια πόλη κλιματικά ουδέτερη στη θερμοκρασία των +1,5°C, είναι μεν μια βιώσιμη και θετική προσέγγιση σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση, αλλά παραμένει, μια πόλη σε θερμοκρασία άνω των επιθυμητών προ-βιομηχανικών ορίων· μια πόλη σε ακραία κατάσταση με διαρκή κίνδυνο να

ξεπεράσει τα όρια ανοχής²¹. Αντίθετα, μια αναγεννητική πόλη δεν έχει απλώς ένα ουδέτερο ανθρακικό αποτύπωμα, αλλά ένα αρνητικό, καθώς σχεδιάζεται και λειτουργεί (κτίρια, υποδομές κλπ) με τέτοιο τρόπο ώστε να απορροφά περισσότερο διοξείδιο του άνθρακα από αυτό που παράγει. Αντίστοιχη είναι η αντιμετώπιση και των υπόλοιπων περιβαλλοντικών ζητημάτων, όπως η διαχείριση του νερού, της ενέργειας και των υλικών, καθώς και των κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων, τα οποία αναλύονται παρακάτω.

SUSTAINABLE DESIGN

Creating a clear site boundary and reducing impact within it

REGENERATIVE DESIGN

Removing the false construct of a 'site boundary' and creating a positive impact to the surrounding environment

Εικόνα: Διαφορές βιώσιμου και αναγεννητικού σχεδιασμού
πηγή: <https://tateandco.com/answers/what-is-regenerative-design/>

Ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα

Ένα άλλο σημείο στο οποίο διαφέρει η βιώσιμη από την αναγεννητική προσέγγιση, είναι ο ρόλος του ανθρώπινου παράγοντα στο σχεδιασμό και τη λειτουργία της πόλης, αλλά και της ζωής ευρύτερα. Σύμφωνα με το μοντέλο της βιώσιμης ανάπτυξης, οι πόλεις οφείλουν να είναι συμπεριληπτικές και προσβάσιμες από όλους, ενώ οι κάτοικοι θα συνεχίζουν να διατηρούν τις υφιστάμενες ανάγκες τους, φροντίζοντας παράλληλα για τη διατήρηση του περιβάλλοντος και αποκτώντας ρόλο στις αποφάσεις μέσω διαδικασιών συμμετοχικού σχεδιασμού. Αντίθετα, ο αναγεννητικός σχεδιασμός στοχεύει στην αποκατάσταση του κοινωνικού φάσματος, που διαχρονικά έχει διαβρωθεί από τη νεοαποικιακή εποχή, τη νεοφιλελεύθερη οικονομική

²¹ Επιπλέον, από τη στιγμή που θα επιτευχθεί η κλιματική ουδετερότητα, η θερμοκρασία θα συνεχίσει να αυξάνεται για τα επόμενα δέκα χρόνια μέχρι τελικά να σταθεροποιηθεί, καθώς τα αέρια του θερμοκηπίου εγκλωβίζονται στην ατμόσφαιρα.

επέκταση και την παγκοσμιοποίηση. Τονίζει την ανάγκη για δημιουργία κοινοτήτων με ισχυρούς δεσμούς και ρόλο στις διαδικασίες παραγωγής του χώρου, οι οποίες ενσωματώνουν αναγεννητικές πρακτικές και οδηγούν σε ανώτερες ποιότητες σχέσεων μεταξύ ανθρώπων, μεταξύ ανθρώπων και περιβάλλοντος, μεταξύ ανθρώπων και οικοσυστήματος.

Επιπλέον, θέτοντας τον άνθρωπο στο κέντρο του σχεδιασμού και της ευθύνης των πράξεών του, η αναγεννητική προσέγγιση τον καλεί να αναρωτηθεί για όλα τα στοιχεία της καθημερινότητάς του, από τον αντίκτυπο των μετακινήσεών του και την καλλιέργεια της τροφής του έως την κατάληξη των απορριμμάτων που παράγει, καθώς χρειάζεται να έχει επίγνωση για να καταφέρει να αναθεωρήσει τις συνήθειές του και να γίνει συνειδητό μέλος μιας εξελικτικής διαδικασίας. Αν δεν αναρωτηθεί, δε θα μπορέσει να βρει και τις απαντήσεις, με αποτέλεσμα να συνεχίσει να αναπαράγει ένα (κλιματικά ουδέτερο) μοντέλο, ως παθητικό μέλος ενός (σταθεροποιημένου) συστήματος.

Εννοιολογική και σχεδιαστική προσέγγιση της φύσης

Ένα από τα ζητήματα που αναθεωρούνται στη βιώσιμη προσέγγιση είναι ο ρόλος της φύσης και η αναζήτηση της σχέσης της με την πόλη. Οι υπαίθριοι αστικοί χώροι και οι χώροι πρασίνου αναγνωρίζονται ως φυσικοί ρυθμιστές του επιβαρυσμένου αστικού κλίματος και αναδεικνύονται ως ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Παρά την έντονη σημασία όμως, που παραλαμβάνει η φύση στο χώρο της πόλης, ο ίδιος ο στόχος του επαναπροσδιορισμού της σχέσης φύσης-πόλης, τον οποίο θέτει ο βιώσιμος σχεδιασμός, παραπέμπει στον παραδοσιακό διαχωρισμό τους. Στην πραγματικότητα, τα χωρικά πρότυπα που αναπαράγει η συζήτηση της βιωσιμότητας, όπως για παράδειγμα η συμπαγής πόλη, έχουν ως εννοιολογική τους αφετηρία το διαχωρισμό της πόλης από τη φύση.

Από την άλλη πλευρά, η φύση στον αναγεννητικό σχεδιασμό αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο τμήμα της πόλης και ένα προνομιακό και απαραίτητο πεδίο για την αποκατάσταση και την αναγέννηση τόσο του κλίματος όσο και της πνευματικής υγείας και των κοινωνικών διεργασιών. Αναγνωρίζεται η συμβιωτική σχέση της φύσης με την πόλη, η οποία βασίζεται σε στρατηγικές αμοιβαίας προσαρμογής, ανθεκτικότητας και εξέλιξης, τονίζεται η σημασία του δημόσιου χαρακτήρα των υπαίθριων χώρων και των χώρων πρασίνου, και αναπαράγεται ως μια οντότητα απόλυτα ενσωματωμένη στην κοινωνική και πολιτική διάσταση της πόλης. Απορρίπτοντας τις παγιωμένες χωρικές μορφές, ο αναγεννητικός σχεδιασμός αναζητά μια νέα διαλεκτική σχέση μεταξύ πόλης και φύσης, μέσα από την κατανόηση των κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών διαδικασιών που τις παράγουν και τις αναγεννούν.

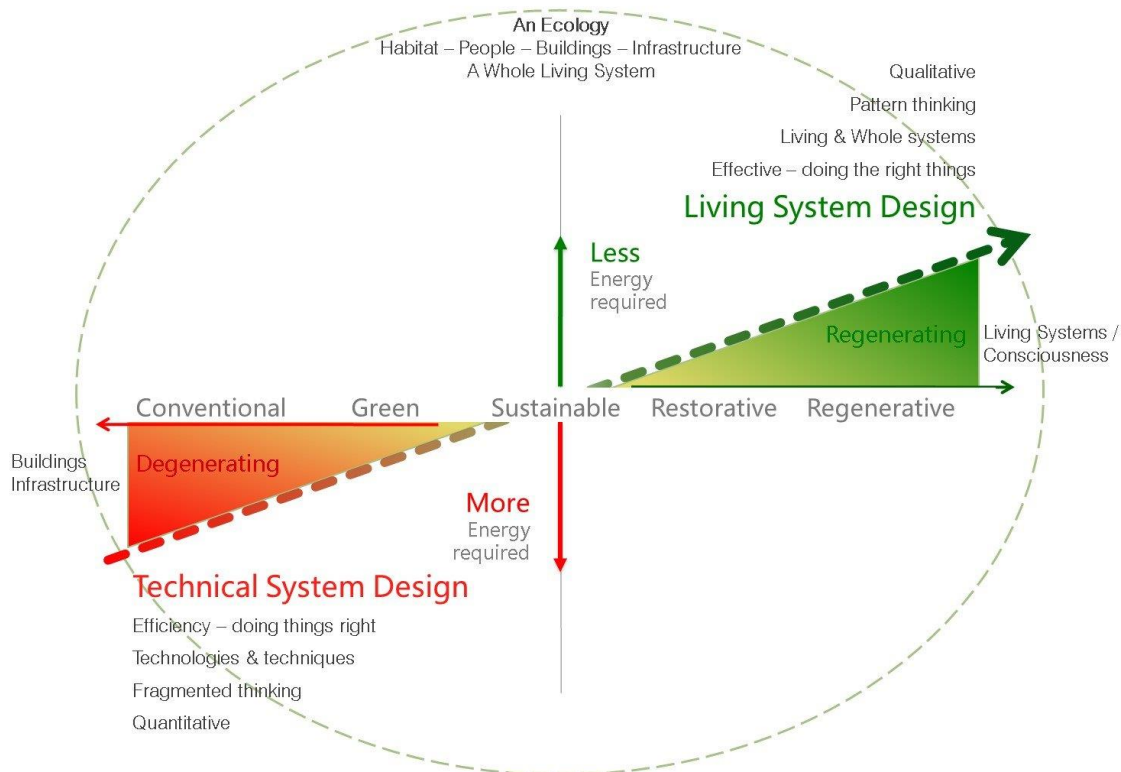
Ανάπτυξη: με τι όρους;

Η βιώσιμη ανάπτυξη δομείται γύρω από τους τρεις βασικούς πυλώνες του περιβάλλοντος, της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι στόχοι της αστικής βιωσιμότητας περιλαμβάνουν το στοιχείο της ανταγωνιστικότητας και ακολουθούν πάντα τους κανόνες της παγκόσμιας ελεύθερης αγοράς και του καπιταλιστικού συστήματος. Η οικονομική ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσω «πράσινων» στρατηγικών για την περιβαλλοντική προστασία και την

κοινωνική ισότητα, χωρίς ίχνος αμφισβήτησης στο κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης (που γεννά τις ίδιες τις κρίσεις τις οποίες η βιωσιμότητα μάχεται) και χωρίς να προσφέρει καμία κοινωνικά μεταρρυθμιστική πρόταση.

Επιπλέον, η μέτρηση της ανάπτυξης και της βιωσιμότητας δεν αποτελεί έγκυρο και αξιόπιστο δείκτη ποιότητας διαβίωσης, καθώς δε λαμβάνει υπόψιν τις ανομοιογένειες του αστικού περιβάλλοντος. Στην πόλη μπορεί να αναπτύσσονται πεδία διαφοροποιημένα ως προς τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά τους, όπως για παράδειγμα συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού σε γειτνίαση με συνθήκες πλούτου. Για τη μέτρηση της αστικής βιωσιμότητας, πρέπει να συυπολογίζονται τα διαφορετικά γεωγραφικά, μορφολογικά, αναπτυξιακά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά του τόπου.

Σε μια εναλλακτική ανάγνωση, η επίτευξη της ανάπτυξης με περιβαλλοντική και κοινωνική διάσταση, απαιτεί την αμφισβήτηση του συνολικού οικονομικού (και κοινωνικού) συστήματος, συνεπώς και της ίδιας της ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας. Σε μια αναγεννητική προσέγγιση, είναι σαφές ότι η συντήρηση ενός οικονομικού μοντέλου που χρειάζεται διαρκή οικονομική ανάπτυξη για να επιβιώσει, εντείνει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του πλανήτη και των κοινωνικών ομάδων, δημιουργώντας ένα φαύλο κύκλο που απαιτεί χαμένους για να μπορέσει να αναδείξει νικητές.

Εικόνα: Από τον τεχνικό σχεδιασμό συστήματος στο σχεδιασμό ζωτικού συστήματος
πηγή: <https://informaconnect.com/3-reasons-why-regenerative-design-is-essential-today/>

Κεφάλαιο 2: Εγχειρήματα Συνειδητής Δραστηριοποίησης

Κεφάλαιο 2.1: Προσδιορίζοντας μια κοινότητα

Ως αποτέλεσμα της πολυδιάστατης κρίσης που βιώνει ο πλανήτης και η κοινωνία, παρατηρείται μια προσπάθεια αναζήτησης διαφορετικών μοντέλων διαβίωσης σε συνύπαρξη και συνεργασία με το φυσικό περιβάλλον, καθώς και τρόπων συμβίωσης μέσα από εναλλακτικές κοινωνικές δομές που αμφισβητούν το στόχο της ανάπτυξης και της ανταγωνιστικότητας και αντιπαράθετουν τη μικρή κλίμακα έναντι της παγκόσμιας.

Η αναζήτηση των νέων αυτών πρακτικών έρχεται σε αντίθεση με τις ισχύουσες πρακτικές του καπιταλιστικού συστήματος και τις οργανωτικές αρχές των κυρίαρχων θεσμών του κράτους και της αγοράς. Έχει τις ρίζες της σε ένα πλήθος ιδεολογιών που προτείνουν μια οργάνωση των ανθρώπινων κοινωνιών και εφαρμογή της δημοκρατίας πέρα από το κράτος και την αγορά. Οι ιδεολογίες αυτές πήραν τη μορφή πρακτικών, μειοψηφικών κατά τον 20^ο αιώνα και ήρθαν στο προσκήνιο τον 21^ο, όταν η παγκόσμια οικονομική κρίση (ως αποτέλεσμα του νεοφιλελευθερισμού και της διάλυσης του κοινωνικού κράτους) οδήγησε τμήματα της κοινωνίας στην απομάκρυνση από την κρατική προστασία και την αναζήτηση διαφορετικών μορφών συνεργασίας, στη βάση της αυτοδιαχείρισης, της συμμετοχής και της αλληλεγγύης. Δημιουργήθηκε έτσι, ένα πλήθος μορφωμάτων που επιδίωξε την αυτοδιεύθυνση μέσα από οριζόντιες διαχειριστικές πρακτικές, την εφαρμογή άμεσων δημοκρατικών διαδικασιών και την υπέρβαση του καπιταλισμού, εν γένει. Τα νέα αυτά εγχειρήματα αναπτύσσονται ως συλλογικές πρωτοβουλίες ανθρώπων και αποτυπώνονται με τη μορφή συνεταιρισμών, οικοκοινοτήτων, μη κυβερνητικών και εθελοντικών οργανώσεων, δικτύων αχρήματων ανταλλαγών προϊόντων και υπηρεσιών, κοινωνικών κέντρων κλπ, ή απλά ως άτυπες ομάδες διεκδίκησης νέων μοντέλων συνύπαρξης και συνεξέλιξης. Μεταβαίνουν από τη θεωρία στην πράξη και εμφανίζονται στην Ελλάδα, την Ευρώπη, αλλά και την Αργεντινή, το Μεξικό και την Κολομβία, απαντώντας στην αδυναμία του κράτους και της αγοράς να καλύψει τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες.

Η οργάνωση σε συλλογικότητες, ανεξάρτητες πρωτοβουλίες και κινήματα, ή ευρύτερα ως οργάνωση σε κοινότητες, δημιουργεί μοντέλα ανάπτυξης με κοινό προσανατολισμό και όραμα. Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να μιλάμε για *συνειδητές κοινότητες*, ή αλλιώς *κοινότητες από πρόθεση* (στα αγγλικά ως *intentional communities*), δηλαδή κοινωνικά σχήματα που ενώνονται και δραστηριοποιούνται γύρω από κοινές αξίες και αρχές ενσυνείδητα και όχι ενστικτωδώς. Αναπτύσσουν ένα βαθμό κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών, πολύ υψηλότερο από άλλες κοινότητες, βασίζονται σε εναλλακτικές μορφές οργάνωσης και συνήθως αποτελούν αειφόρες λύσεις με βαθιά οικολογικό προσανατολισμό.

Παρά τις διαφορετικές αφετηρίες που μπορεί να έχουν μεταξύ τους τα εν λόγω εγχειρήματα, φαίνεται ότι ενσωματώνουν, μεταξύ άλλων, τις ιδέες και τις αρχές της αποανάπτυξης, ως τρόπο προσέγγισης της ευημερίας του ανθρώπου και του πλανήτη, και των κοινών αγαθών, ως σημείο διεκδίκησης μεταξύ του δημόσιου (κράτος) και του ιδιωτικού (αγορά). Παρακάτω επιχειρείται η προσέγγιση και σύντομη ανάλυση αυτών των όρων, προκειμένου να διευκολυνθεί η κατανόηση του κοινωνικοπολιτικού οράματος και του τρόπου λειτουργίας των κοινοτήτων.

2.1.1 Η έννοια της αποανάπτυξης

Καθώς γίνεται όλο και πιο ξεκάθαρη η αδυναμία της απεριόριστης μεγέθυνσης και ανάπτυξης σε έναν πλανήτη με πεπερασμένα όρια, αλλά και η σύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης με τις παγκόσμιες κοινωνικές ανισότητες, αναδύεται η ιδέα της αποανάπτυξης προκειμένου να εκφράσει την αλλαγή που προσπαθεί να αρθρωθεί.

Η έννοια της αποανάπτυξης ή απομεγέθυνσης έχει τις ρίζες της στα αντιαποικιακά κινήματα, που βασίζονται στη δράση και τις ιδέες ηγετών και στοχαστών, όπως ο Γκάντι, ο Φραντς Φανόν και ο Τομά Σανκαρά. Ως ιδέα, πρωτοαναφέρθηκε το 1972 από το Γάλλο διανοούμενο και υποστηρικτή της πολιτικής οικολογίας Andre Gorz, με τον όρο «décroissance», περιγράφοντας μια πρωτοβουλία ακτιβιστών, ακαδημαϊκών και διανοούμενων για τη συρρίκνωση της παραγωγής και κατανάλωσης με στόχο την κοινωνική και οικολογική βιωσιμότητα. Οι πρωτοβουλίες αυτές σύντομα άνοιξαν τη δημόσια συζήτηση για την αναθεώρηση της οικονομικής ανάπτυξης ως μοναδικό κοινωνικό στόχο. Ωστόσο, ο αγγλικός όρος «degrowth» πρωτοχρησιμοποιήθηκε και εισήχθη στην παγκόσμια ακαδημαϊκή κοινότητα μόλις το 2008 -έτος που ξέσπασε η οικονομική κρίση σε πολλές χώρες.

Η αποανάπτυξη αποτελεί ένα σχετικά νέο ερευνητικό πεδίο για το οποίο δεν έχει καταγραφεί κάποιος συγκεκριμένος ορισμός, παρά μόνο διάφοροι ορισμοί που εκφράζουν κυρίως την οπτική του εκάστοτε αναλυτή. Σημειώνεται ωστόσο, ένας ορισμός σχετικά πιο αντιπροσωπευτικός: αυτός της βιώσιμης αποανάπτυξης, που περιγράφεται ως *μια δίκαιη μείωση της κλίμακας της παραγωγής και της κατανάλωσης, η οποία αυξάνει την ανθρώπινη ευημερία και ενισχύει τις οικολογικές συνθήκες σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα*²².

Η αποανάπτυξη δεν μπορεί να αναγνωριστεί ξεκάθαρα ως κίνημα ή πολιτική πράξη. Δομείται γύρω από συγκεκριμένες αρχές και κατευθύνσεις, με κυριότερη την πρόθεση επανανοηματοδότησης και διαμόρφωσης της ζωής στη βάση των αξιών της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και σε αντίθεση με τις ισχύουσες πρακτικές της οικονομικής ανάπτυξης και του ανταγωνισμού. Ένα σχήμα αποανάπτυξης χαρακτηρίζεται και επιδιώκει την αυτάρκεια, την αυτοδιαχείριση, τη συμβιωτικότητα και την αυτονομία, ενώ λειτουργεί εφαρμόζοντας διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας στη λήψη αποφάσεων. Καθώς υποστηρίζει την αυτοδιαχείριση, δηλαδή την ανάληψη ευθυνών, θέτει τον άνθρωπο προ των ευθυνών του απέναντι στην κοινωνία, σε αντίθεση με τη λογική της ανάθεσης ευθυνών στις δυνάμεις του κράτους για την επίλυση των κοινωνικών ζητημάτων. Μία βασική στρατηγική της αποανάπτυξης είναι η τοπικοποίηση, η κατανάλωση δηλαδή στον τόπο παραγωγής και η συνδιαχείριση των παραγωγικών πόρων, ως βασική προϋπόθεση για την επίτευξη της επάρκειας, με παράλληλη όμως, προσπάθεια δημιουργίας ανοιχτών και συνδεδεμένων τοπικών οικονομιών. Απώτερος στόχος είναι μια κοινωνία αποκεντρωμένη, επανατοπικοποιημένη και αυτοδιαχειριζόμενη. Τέλος, χωρίς να αρνείται την τεχνολογική πρόοδο, υποστηρίζει ότι αυτή από μόνη της δεν αρκεί για να επιλύσει τα ζητήματα της κλιματικής κρίσης και να διατηρήσει το δυτικό μοντέλο ζωής χωρίς οικολογικό αντίκτυπο.

²² Françoise Schneider, Giorgos Kallis, Joan Martinez-Alier, *Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue*, Journal of Cleaner Production, Elsevier, 2010, ίδια μετάφραση

Οι υπέρμαχοι της αποανάπτυξης αμφισβητούν το δόγμα που συνδέει μια αναπτυσσόμενη οικονομία με την πρόοδο και υποστηρίζουν ότι οι ανθρώπινες ανάγκες μπορούν να καλυφθούν σε υψηλό επίπεδο, μειώνοντας δραστικά την παραγωγή και κατανάλωση, συνεπώς και τη χρήση των πόρων, και διατηρώντας ένα μικρότερο οικολογικό αποτύπωμα²³. Ωστόσο, η αποανάπτυξη ως ιδέα, δέχεται αρκετή κριτική, καθώς συχνά ταυτίζεται με την αρνητική ανάπτυξη και την οικονομική ύφεση. Παρόλα αυτά, δεν υποστηρίζει την κατάργηση της ανάπτυξης, αλλά τη μετάβαση από το πρότυπο του καταναλωτισμού και της διαρκούς και άνευ όρων οικονομικής ανάπτυξης, σε μια κοινωνία «λιτής αφθονίας» (όπως την αναφέρει ο Σερζ Λατούς), περιβαλλοντικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη.

Συνοψίζοντας, η αποανάπτυξη ή απομεγέθυνση μπορεί να θεωρηθεί ως ένας γενικός όρος που περιλαμβάνει διαφορετικές προσεγγίσεις με το κοινό όμως, χαρακτηριστικό της αντίθεσης στην περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη και τις συνέπειές της. Καλεί στην εγκατάλειψη του ατομικισμού και την ενθάρρυνση της συμβιωτικότητας, την επανανοηματοδότηση της ζωής και την αναθεώρηση της δομής και λειτουργίας της κοινωνίας. Αποτελεί ίσως την πλέον αντικαπιταλιστική πρόταση, καθώς απορρίπτει ακριβώς αυτό που επιδιώκει ο καπιταλισμός: την αύξηση του πλούτου και την ταύτιση του ανθρώπου με ό,τι αυτός κατέχει. Για να μπορέσει να φτάσει κανείς στην ιδέα της αποανάπτυξης, χρειάζεται να προσπαθήσει να αποδομήσει και να ασκήσει κριτική στην αντίληψη που επικρατεί για την πρόοδο: μια ευθύγραμμη πορεία προς τη διαρκή ανάπτυξη και μεγέθυνση, απόλυτα ανισόρροπη με την κοινωνική ισότητα και τα φυσικά όρια του πλανήτη. Μόνο τότε, πιθανόν να μπορέσει να οδηγηθεί σε διαφορετικά νοήματα, σχήματα και τρόπους οργάνωσης της κοινωνίας.

²³ Η μείωση αφορά τις χώρες του Βορρά και συνδέεται με την παγκόσμια δικαιοσύνη και την αποαποικιοποίηση των χωρών του Νότου, οι οποίες υποφέρουν από τις επιπτώσεις του δυτικού μοντέλου ευημερίας.

2.1.2 Κοινά αγαθά

Σε μια προσπάθεια αμφισβήτησης του κυρίαρχου (καπιταλιστικού) συστήματος και των απόλυτων θεσμών του κράτους και της αγοράς, αναδύεται η έννοια των «κοινών αγαθών» (στα αγγλικά *commons*). Οι ποικίλες κοινωνικές συνέπειες που έφερε η σταδιακή διάλυση του κράτους πρόνοιας και η κρίση των αγορών από τα τέλη του 20^{ου} και τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, οδήγησε τμήματα του πληθυσμού στην αναζήτηση διαφορετικών μοντέλων και πρακτικών για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών. Διαμορφώνοντας ομάδες και θεσπίζοντας άτυπες μορφές συλλογικής ιδιοκτησίας και διαχείρισης, επιδιώκουν τη διασφάλιση της επιβίωσης και της ευημερίας των μελών, δημιουργώντας έτσι, «σημεία» ανάμεσα στο ιδιωτικό και το δημόσιο, ανάμεσα στο κράτος και την αγορά. Σημεία που κατά έναν τρόπο είναι αόρατα καθώς δε σχετίζονται με ιδιοκτησιακά δικαιώματα και υπάρχουν εκτός του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου.

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί για τα κοινά, οι περισσότεροι όμως περιλαμβάνουν δύο κατηγορίες: τα φυσικά ή υλικά κοινά, δηλαδή τα ελεύθερα αγαθά που παράγει η φύση, όπως η γη και το νερό, και τα αγαθά που παράγονται από την ανθρώπινη παρέμβαση (σε αυτήν την κατηγορία περιλαμβάνονται και τα ψηφιακά κοινά, όπως το ελεύθερο λογισμικό). Η ιδέα των κοινόχρηστων αγαθών είναι παλιά, επανεμφανίζεται όμως, επίκαιρη καθώς η δυνατότητα της κοινής χρήσης οδηγεί σε νέους τρόπους διαχείρισης των πόρων και κάλυψης των αναγκών, αλλά και ύπαρξης και συνύπαρξης γενικότερα. Σύμφωνα με τον David Bollier, πρόκειται για ένα «γενικό πλαίσιο διακυβέρνησης, το οποίο έχει βαθιές ρίζες στην ανθρώπινη ιστορία ως ένα σύστημα αυτοτροφοδότησης με την ευρεία έννοια της αμοιβαίας υποστήριξης», ή πιο απλά, όπως ορίζουν οι Negri and Hardt, είναι «ο κοινός πλούτος του υλικού κόσμου και τα αποτελέσματα της κοινωνικής παραγωγής». Πρόκειται ουσιαστικά για περιβάλλοντα κοινών πόρων και χώρους διεκδίκησης που διαμορφώνονται μέσω της συμμετοχής και της συνεισφοράς και εξαρτώνται από τα στοιχεία της επικοινωνίας, της συνεργασίας, της συλλογικής δημιουργίας και της ελεύθερης πρόσβασης. Ορισμένα παραδείγματα κοινών αγαθών μπορούν να είναι οι καλλιέργειες, οι ανανεώσιμες πηγές, η βικιπέδια, τα εναλλακτικά νομίσματα, η συμμετοχική χρήση εργαλείων, ποδηλάτων, αυτοκινήτων κα.

Θα μπορούσε κανείς να πει ότι τα κοινά αγαθά αποτελούν ένα οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σύστημα. Μια οικονομική δραστηριότητα που δημιουργείται και εξελίσσεται βασισμένη στις εκάστοτε ανάγκες και όχι στην επιδίωξη κέρδους. Συγκροτούνται από άτομα με διαφορετικά χαρακτηριστικά, τα οποία μέσω της συνεργασίας και της αλληλεπίδρασης, διαμορφώνουν μια συλλογικότητα, προσδιορίζοντας ταυτόχρονα το αξιακό και πολιτικό περιεχόμενο των κοινών. Τα κοινά αγαθά δίνουν την προοπτική εξασφάλισης των ανθρώπινων αναγκών με έναν τρόπο πιο δίκαιο, αλλά και βιώσιμο για τον άνθρωπο και τον πλανήτη, θέτοντας τους όρους για τη δημιουργία μιας πιο ίσης και ελεύθερης κοινωνίας.

Κεφάλαιο 2.2 Παραδείγματα εγχειρημάτων

Για την καλύτερη κατανόηση της δράσης και του τρόπου οργάνωσης των κοινοτήτων, καθώς και το κοινωνικό, περιβαλλοντικό και χωρικό τους αποτύπωμα, παρουσιάζονται και αναλύονται επιλεγμένες πρωτοβουλίες εγχειρημάτων. Πρόκειται για παραδείγματα εφαρμογών που δημιουργήθηκαν για την αντιμετώπιση διαφορετικών ζητημάτων, επιδιώκοντας όμως τον κοινό σκοπό της ατομικής και συλλογικής ευημερίας. Χωροθετούνται είτε σε αστικό τοπίο είτε στην ύπαιθρο, επηρεάζοντας τον στενό, αλλά και τον ευρύτερο κοινωνικό τους περίγυρο. Τα εγχειρήματα που επιλέγονται εστιάζουν τη δράση τους στην αντιμετώπιση ζητημάτων ενεργειακής και διατροφικής ασφάλειας, δίκαιης στέγασης και συνολικά ενός διαφορετικού μοντέλου διαβίωσης σε οικοκοινότητες. Την αναφορά των παραδειγμάτων ακολουθεί η εξαγωγή των κοινών χαρακτηριστικών και πρακτικών τους.

2.2.1 Ενεργειακές κοινότητες

Η ενέργεια δεν αποτελεί απλώς ένα κεντρικό οικονομικό στοιχείο, αλλά ένα βασικό συστατικό της κοινωνίας, κατοχυρωμένο ως βασική ανθρώπινη ανάγκη. Ωστόσο, παρά την αδιαμφισβήτητη και νομικά αναγνωρισμένη κοινωνική αξία της ενέργειας, συνεχίζουν να υφίστανται δυσκολίες πρόσβασης και εντάσεις στην αναζήτηση ισορροπίας για τη διακυβέρνηση των ενεργειακών συστημάτων.

Διάφορες άτυπες πρωτοβουλίες για την αυτοπαραγωγή ενέργειας εμφανίζονται τα τελευταία χρόνια, επιδιώκοντας την απεξάρτηση από το κεντρικό σύστημα παραγωγής και ταυτόχρονα τη στροφή προς βιώσιμες ενεργειακές πηγές, δρώντας υπό το ευρύτερο πρίσμα της κλιματικής αλλαγής. Οι πρωτοβουλίες αυτές, που εμφανίζονται και στην Ελλάδα, πρόσφατα κατοχυρώθηκαν νομικά ως «ενεργειακές κοινότητες» (Ε.Κοιν.)²⁴. Πρόκειται ουσιαστικά για συνεταιρισμούς που ανήκουν στον κλάδο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και επιτρέπουν στους πολίτες να συμμετέχουν οι ίδιοι στην παραγωγή ενέργειας, χρησιμοποιώντας καθαρές πηγές και προάγοντας την ενεργειακή αειφορία γενικότερα.

Από οικολογική άποψη, ανταποκρίνονται στην επείγουσα ανάγκη για κλιματική δράση, επιταχύνοντας την ενεργειακή μετάβαση σε τοπικό επίπεδο. Η σημασία της θεσμικής αναγνώρισης των ενεργειακών κοινοτήτων ωστόσο, δεν περιορίζεται στην περιβαλλοντική συνεισφορά τους, αλλά κυρίως στον κοινωνικό τους αντίκτυπο, καθώς αποσκοπούν στην ενεργειακή δημοκρατία και την αυτονομία. Σπάζοντας το συγκεντρωτικό (ιεραρχικό και αποκλειστικό) σύστημα παραγωγής ενέργειας από το κράτος και τις επιχειρήσεις, πλέον οι πολίτες, η τοπική αυτοδιοίκηση και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην παραγωγή, με αποτέλεσμα μια πιο δίκαιη ενεργειακή μετάβαση, τη μείωση των ανισοτήτων που σχετίζονται με την πρόσβαση στην ενέργεια και την ενεργειακή αποκέντρωση -όλα στοιχεία της ενεργειακής δημοκρατίας. Μέσω της δυνατότητας δημόσιας συμμετοχής και ελέγχου, δημιουργείται ουσιαστικά ο σταδιακός μετασχηματισμός των κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων που ως τώρα καθορίζουν το ενεργειακό σύστημα. Επίσης, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι η ανάγκη για συμμετοχή στην παραγωγή καθαρής και ανανεώσιμης ενέργειας, δε σχετίζεται μόνο με την οικονομική δυνατότητα πρόσβασης και την

²⁴ Ν.4513/2018

προστασία του περιβάλλοντος, αλλά αποτυπώνει την πρόθεση και την ανάγκη για ένα διαφορετικό μοντέλο κοινωνίας, που χαρακτηρίζεται από την ατομική συμμετοχή, τη συλλογική δράση και την ισότητα.

Αστικό κοινοτικό αγρο-φωτοβολταϊκό έργο, Ιωάννινα **Ενεργειακή κοινότητα ΚΟΙΝΕΡΓΕΙΑ²⁵**

Μια πρωτοβουλία αυτοπαραγωγής ηλιακής ενέργειας σχεδιάζεται στα Ιωάννινα για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών των αγροτών και τη μείωση των λειτουργικών τους εξόδων. Η τοπική ενεργειακή κοινότητα ΚΟΙΝΕΡΓΕΙΑ θα αναλάβει τη διαχείριση του αγρο-φωτοβολταϊκού έργου. Σε αντίθεση όμως, με τις περιπτώσεις αποκλειστικά παραγωγής ενέργειας (πχ. από φωτοβολταϊκά ή βιομάζα), το συγκεκριμένο έργο επιδιώκει να φτάσει ένα βήμα παραπέρα. Πρόκειται για μια προσπάθεια συνδυασμού παραγωγής ενέργειας και τροφής σε ένα αγροτεμάχιο, όπου ειδικά υπερυψωμένα φωτοβολταϊκά πάνελ τοποθετούνται πάνω από καλλιέργειες. Στα άμεσα οφέλη σημειώνονται η καλύτερη απόδοση των συγκεκριμένων καλλιεργειών (όπως ντομάτες και πατάτες) υπό σκιά, καθώς και η καλύτερη απόδοση των φωτοβολταϊκών λόγω της μείωσης της θερμοκρασίας τους από τη διαπνοή των φυτών. Η μετακίνηση των πανέλων επιτρέπει το πότισμα των καλλιεργειών από το νερό της βροχής ή την πλήρη προστασία τους από έντονες καιρικές συνθήκες, όπως χαλάζι, ενώ ταυτόχρονα ρυθμίζεται η θερμοκρασία του εδάφους και υποστηρίζεται η βιοποικιλότητα. Επιπλέον, η συνδυαστική αξιοποίηση της γης ακολουθεί τον Ευρωπαϊκό Κανονισμό για την Αποκατάσταση της Φύσης, που προβλέπει την προστασία και αποκατάσταση του 20% των χερσαίων επιφανειών και θαλασσών κάθε κράτους μέλους ως το 2030. Ταυτόχρονα, απαντά στα αντικρουόμενα συμφέροντα και ανάγκες ως προς τις χρήσεις γης, που προκύπτουν από την ευρεία τοποθέτηση πάρκων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας εις βάρος της αγροτικής έκτασης.

Πέρα όμως, από τα άμεσα λειτουργικά οφέλη, πρόκειται για ένα εγχείρημα που ενισχύει τόσο τον αγροδιατροφικό τομέα όσο και την τοπική κοινωνία, διαμορφώνοντας μια πιο ολιστική προσέγγιση στο ζήτημα της ενέργειας. Παρά το μικρό του μέγεθος, το συγκεκριμένο έργο τονίζει την ανάγκη για ενσωμάτωση πρακτικών που εμπεριέχουν στοιχεία κοινωνικής και οικονομικής δικαιοσύνης σε συνδυασμό με τις περιβαλλοντικές λύσεις, καθώς και καινοτόμες λύσεις, που συνδιαμορφώνονται από τους αγρότες και τις τοπικές κοινωνίες, δηλαδή τους άμεσα εμπλεκόμενους δρώντες.

²⁵ Διαχείριση έργου: ενεργειακή κοινότητα ΚΟΙΝΕΡΓΕΙΑ | χρηματοδότηση έργου: Γερμανικό Ομοσπονδιακό Ίδρυμα Περιβάλλοντος (DBU) | συγχρηματοδότηση έργου: ίδρυμα Ωνάση | υποστήριξη έργου: Δήμος Ιωαννιτών και Solar Hub

Εικόνα: Αγρο-φωτοβολταϊκό πάρκο. Συνδυασμός παραγωγής ενέργειας και τροφής.
πηγή: <https://energypress.gr/news/koinotika-agro-fotovoltaika-mia-nea-efarmogi-koinonikis-kai-klimatiks-dikaiosynis>

2.2.2 Κοινότητες για τη διατροφή

Στην προσπάθεια αντιμετώπισης της διατροφικής ανασφάλειας, αναπτύσσεται πλήθος πρωτοβουλιών που δρουν με σκοπό την εξασφάλιση βασικών ειδών διατροφής, τη στροφή προς πιο βιώσιμα μοντέλα καλλιέργειας και τη μερική απεξάρτηση από τα μεγάλα καταστήματα και τους μεσάζοντες. Οι διάφορες προσπάθειες παίρνουν τη μορφή αστικών λαχανόκηπων, φυτεμένων δωμάτων, δικτύων ανταλλαγών προϊόντων κα, συνδέοντας τους πολίτες και προσφέροντας μια διαφορετική πρόταση για την κάλυψη των διατροφικών αναγκών.

Common Unity – Together we grow, Νέα Ζηλανδία

Το Common Unity είναι ένα εγχείρημα που αναπτύσσεται σε μια αστική περιοχή της Νέας Ζηλανδίας και βασίζεται στη δημιουργία κοινότητας. Η δράση του σχετίζεται με την καλλιέργεια και το ζήτημα της διατροφής, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, τη μικρή επιχειρηματικότητα και την υποστήριξη των μελών της κοινότητας.

Το εγχείρημα ξεκίνησε αρχικά με τη δημιουργία ενός κοινοτικού κήπου διατροφής (food garden) στην αυλή ενός τοπικού σχολείου, που καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε από τους μαθητές και τους κατοίκους. Το ενδιαφέρον συμμετοχής στις καλλιέργειες, ακολούθησε η εισαγωγή περισσότερων δράσεων, όπως μαθήματα ραπτικής και μελισσοκομίας, κάποιες από τις οποίες εξελίχθηκαν σταδιακά σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Η αυξημένη συμμετοχή των κατοίκων στην πρωτοβουλία, οδήγησε στη δημιουργία της κοινότητας Common Unity, η οποία στεγάστηκε σε ένα αδρανές εργοστάσιο της περιοχής. Ο χώρος της κοινότητας ονομάστηκε The Remakery.

Βασικός στόχος του εγχειρήματος είναι η δημιουργία μιας ανθεκτικής και συμπεριληπτικής τοπικής κοινότητας και η ενίσχυση της συλλογικότητας μέσω της από κοινού συμμετοχής στις δράσεις. Επιπλέον, με δεδομένη τη δυσμενή οικονομική κατάσταση των κατοίκων της περιοχής, το Common Unity επιδιώκει να συμβάλει στη μετάβαση από μια κατάσταση κρίσης σε μια κατάσταση σωματικής, ψυχικής και πνευματικής ευεξίας.

Στο πλαίσιο των στόχων της ενδυνάμωσης της κοινότητας, της σύνδεσης των μελών, της εκπαίδευσης και της πρόσβασης σε υγιεινή τροφή, πραγματοποιούνται μια σειρά από δράσεις. Στο επίκεντρο βρίσκονται οι αστικές καλλιέργειες (urban food farms) που περιλαμβάνουν το πρότυπο αγρόκτημα του Remakery και επεκτείνονται αξιοποιώντας τους ακάλυπτους χώρους και τις αυλές κατοικιών, σχολείων και της φυλακής της περιοχής, δημιουργώντας βιοεντατικά μικρο-αγροκτήματα. Οι λαχανόκηποι αναπτύσσονται και διατηρούνται με εθελοντική εργασία, ενώ συμπληρώνονται και τροφοδοτούν ένα ολοκληρωμένο σύστημα κομποστοποίησης. Πρόκειται ουσιαστικά για μια ολιστική προσέγγιση συνεργασίας και κυκλικών συστημάτων παραγωγής για την αποκατάσταση του τοπικού συστήματος διατροφής. Σε συνέχεια των καλλιεργειών και αξιοποιώντας την παραγωγή, λειτουργεί η κουζίνα και το café του Remakery όπου παρέχονται χορτοφαγικά γεύματα, καθώς και το παντοπωλείο όπου γίνεται η διανομή της πλεονάζουσας παραγωγής στα μέλη της κοινότητας, σε προσιτό κόστος και οικολογικές συσκευασίες. Ως συμπληρωματικές δράσεις, οργανώνονται μια σειρά από εργαστήρια: εργαστήριο ραπτικής με χρήση αποκλειστικά επαναχρησιμοποιούμενων υλικών από δωρεές μελών και δημιουργία

αντικειμένων προς πώληση στο παντοπωλείο για την οικονομική ενίσχυση της κοινότητας, εργαστήριο μελισσοκομίας με αντίστοιχη πώληση της παραγωγής και εργαστήριο επιδιόρθωσης παλιών ποδηλάτων από δωρεές, τα οποία στη συνέχεια πωλούνται σε χαμηλό κόστος ή δωρίζονται σε σχολεία. Τέλος, υποστηρίζεται η λειτουργία μιας βιβλιοθήκης και ενός χώρου τέχνης.

Όλες οι δράσεις που υλοποιούνται, υποστηρίζονται κατά κύριο λόγο από εθελοντές οι οποίοι με τη σειρά τους λαμβάνουν την υποστήριξη της κοινότητας, ενώ τα επιμορφωτικά εργαστήρια παρέχονται δωρεάν με σκοπό την ανάπτυξη γνώσης και δεξιοτήτων, και τη δημιουργία δεσμών μεταξύ των μελών.

Εικόνα: Εξωτερικός χώρος-σημείο συνάντησης του The Remakery
πηγή: <https://www.commonunityproject.org.nz/>

Εικόνα: Αγρόκτημα του εγχειρήματος και εθελοντική εργασία
πηγή: <https://www.commonunityproject.org.nz/>

Εικόνα: Απασχόληση και εκπαίδευση παιδιών
πηγή: <https://www.commonunityproject.org.nz/>

2.2.3 Στεγαστικοί συνεταιρισμοί

Οι αυξανόμενες εντάσεις στον στεγαστικό τομέα και η επείγουσα κατάσταση στεγαστικής ανασφάλειας, οδηγεί τμήματα του πληθυσμού στην αναζήτηση διαφορετικών μοντέλων κατοίκησης με κοινωνικό προσανατολισμό. Η ανάπτυξη στεγαστικών συνεταιρισμών εμφανίζεται στην Ευρώπη και στην Αμερική ήδη από τη δεκαετία του '70, ωστόσο μόλις μετά τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, φαίνεται δειλά μια αύξηση των εγχειρημάτων. Οι πρωτοβουλίες συνεταιριστικής κατοικίας διεκδικούν την αποδέσμευση της διαβίωσης από την κερδοσκοπική αγορά ακινήτων, την πρόσβαση σε αξιοπρεπή και προσιτή κατοικία στο πλαίσιο μιας ασφαλούς και συμπεριληπτικής κοινότητας και τη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος της χρήσης τους. Προβάλλεται έτσι, ένα διαφορετικό μοντέλο ανάπτυξης που στοχεύει στην κοινωνική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα και στηρίζεται σε πρακτικές αυτό-οργάνωσης, συμμετοχής, περιβαλλοντικής μέριμνας και χαμηλού κόστους διαβίωσης.

La Borda Housing Cooperative, Barcelona²⁶

Ο στεγαστικός συνεταιρισμός La Borda στη Βαρκελώνη αποτελεί ένα μοντέλο συνεταιριστικής στέγασης που στηρίζεται στην πρακτική της παραχώρησης χρήσης (ευρέως διαδεδομένη σε χώρες όπως η Δανία), σύμφωνα με την οποία η χρήση είναι προσωπική, αλλά η ιδιοκτησία παραμένει πάντα συλλογική.

Το La Borda ιδρύθηκε το 2012 στο Sants, μια γειτονιά με μεγάλη παράδοση και παρουσία συνεταιρισμών, μέρος ενός μεγαλύτερου έργου, του Can Batlló, πρώην βιομηχανικής τοποθεσίας του 19ου αιώνα και τμήμα του βιομηχανικού πυρήνα στα νότια της Βαρκελώνης. Η διακοπή της βιομηχανικής δραστηριότητας το 1976 από το Γενικό Μητροπολιτικό Σχέδιο προέβλεπε την αντικατάστασή της με εξοπλισμό, δημόσιες κατοικίες και χώρους πρασίνου. Ωστόσο ο μετασχηματισμός του τόπου παρέμενε σε αναμονή από την ανάδοχη εταιρία (real estate) και την εμπλεκόμενη διοίκηση, με αποτέλεσμα την είσοδο των κατοίκων στο χώρο και την κατάληψη ενός κτιρίου, το 2011. Ακολούθησε η δημιουργία μιας ομάδας για τη συλλογική αντιμετώπιση του ζητήματος πρόσβασης σε κατοικία και ο καθορισμός, μέσω συμμετοχικής διαδικασίας, των χρήσεων και των έργων που επιθυμούσε η γειτονιά για το Can Batlló.

Το οικόπεδο μπόρεσε να χρησιμοποιηθεί από το συνεταιρισμό έπειτα από μίσθωση από το Δημοτικό Συμβούλιο της Βαρκελώνης υπέρ του La Borda για χρονικό διάστημα 75 χρόνων και καταβολή ετήσιας αμοιβής. Χαρακτηρίστηκε ως Κρατική Επιχορηγούμενη Κατοικία (State-Subsidized House), σύμφωνα με την οποία τα πιθανά μέλη πρέπει να διατηρούν ένα μέγιστο εισόδημα για να εξασφαλίσουν τη χρήση διαμερίσματος, ενώ ορίζει και ένα ανώτατο τέλος για τη χρήση της στέγης, διευκολύνοντας έτσι την πρόσβαση σε αυτή. Η χρηματοδότηση του έργου βασίστηκε στην οικονομική υποστήριξη ιδρυμάτων ηθικής και κοινωνικής χρηματοδότησης (ethical banks) και τις εθελοντικές συνεισφορές ομάδων και ατόμων. Τα μηνιαία τέλη από τη χρήση των διαμερισμάτων επιτρέπουν την εκπλήρωση των οικονομικών υποχρεώσεων του συνεταιρισμού και εξασφαλίζουν την οικονομική του βιωσιμότητα, ενώ τα έσοδα από την ενοικίαση των ισόγειων εμπορικών χώρων του κτιρίου δημιουργούν συλλογικές αποταμιεύσεις.

²⁶ <http://www.laborda.coop/en/>

Το ποσό του πλεονάσματος χρησιμοποιείται αποκλειστικά για την προώθηση της πρόσβασης σε αξιοπρεπή και οικονομικά προσιτή κατοικία.

Κεντρική αρχή του συνεταιρισμού για το σχεδιασμό και την υλοποίηση του έργου αποτελεί η εφαρμογή συμμετοχικών διαδικασιών σε όλα τα στάδια, από την κατασκευή ως τη χρήση του χώρου. Επιπλέον, δίνεται σημασία στη βιωσιμότητα του κτιρίου και την προσαρμογή της υποδομής του ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες, κατά το στάδιο λειτουργίας του. Τέλος, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός του χώρου είναι εστιασμένος στις ανάγκες των κατοίκων και ενθαρρύνει ένα κοινοτικό μοντέλο ζωής.

Εικόνα: Στιγμιότυπο από την ιστοσελίδα του La Borda
πηγή: <http://www.laborda.coop/en/>

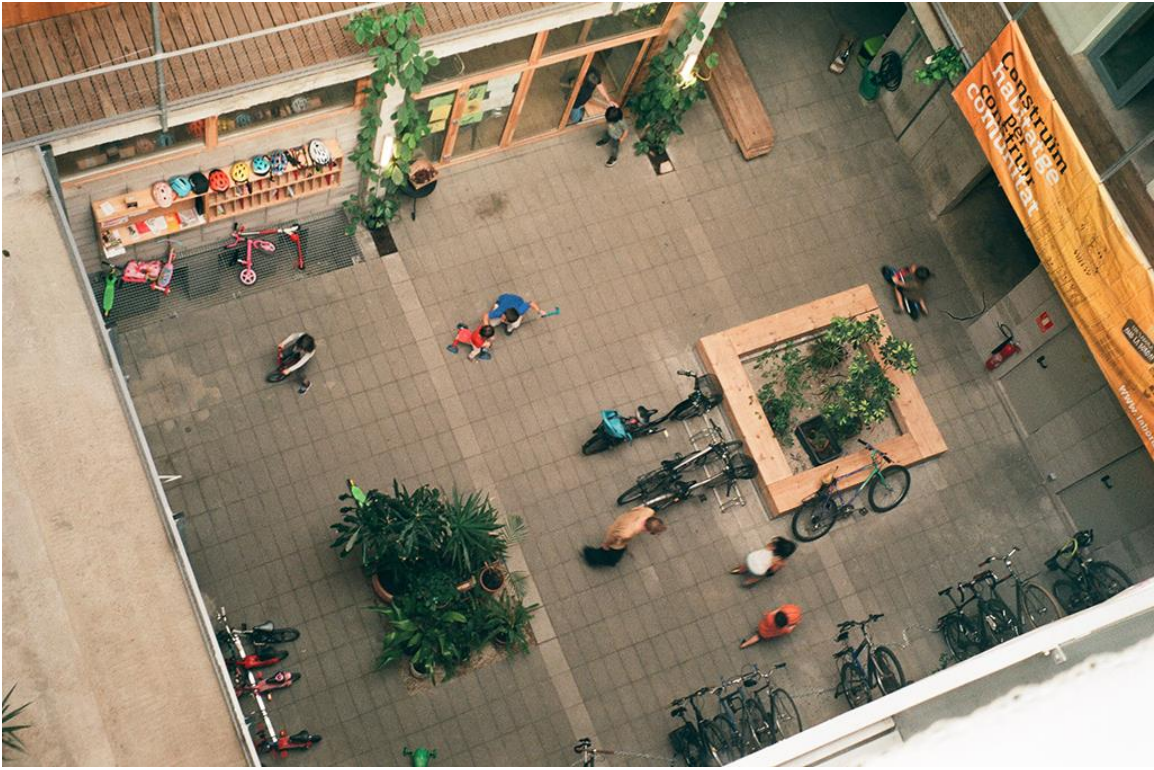
Το La Borda αποτελεί ένα κτίριο επτά ορόφων, με ισόγεια κατασκευή από σκυρόδεμα και ξύλινη σε όλους τους παραπάνω ορόφους, που περιλαμβάνει 28 μονάδες διαμερισμάτων, οργανωμένες σε τρεις διαφορετικές τυπολογίες (40τμ, 50τμ και 76τμ). Ακολουθεί τη λογική της αρθρωτής δομής (modular structure), επιτρέποντας τη μελλοντική προσαρμογή των διαμερισμάτων ανάλογα με τις ανάγκες. Στο ισόγειο του κτιρίου διαμορφώνεται ένας κενός χώρος-πέραςμα που λειτουργεί σαν πύλη, συνδέοντας τη γειτονιά La Bordeta στη βόρεια πλευρά με ένα νέο πάρκο που προβλέπεται στα σχέδια για το Can Batlló, στα νότια. Διαμορφώνεται επίσης, ένας κεντρικός χώρος-αίθριο σε όλο το ύψος του κτιρίου που συνιστά κεντρικό πυρήνα και χώρο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Το αίθριο καλύπτεται από μία κατασκευή θερμοκηπίου βιομηχανικού τύπου, με αυτοματοποιημένα πάνελ αερισμού συνδεδεμένα με αισθητήρες για την παρακολούθηση του καιρού και των επιπέδων διοξειδίου του άνθρακα της ατμόσφαιρας, ενώ σε όλο το κτίριο εφαρμόζεται σύστημα παθητικής θέρμανσης και ψύξης. Τέλος, περιλαμβάνεται πλήθος κοινόχρηστων χώρων χρήσης, όπως, κουζίνα και καθιστικό, πλυντήρια, ξενώνες, χώρος πολλαπλών χρήσεων, χώρος στάθμευσης ποδηλάτων (απουσία χώρου στάθμευσης αυτοκινήτων), αποθήκη, κοινόχρηστη εργαλειοθήκη, ηλιακοί συλλέκτες.

Ένα από τα βασικά στοιχεία και ιδεολογική αφετηρία του εγχειρήματος είναι η πρακτική της συλλογικής διαχείρισης και της λήψης αποφάσεων μέσω γενικής συνέλευσης και μιας εσωτερικής δομής που ευνοεί την άμεση συμμετοχή των μελών. Επιπλέον, ο σχεδιασμός και η λειτουργία του έργου προωθούν τη δημιουργία δεσμών κοινότητας, δημιουργώντας ευκαιρίες για αλληλεπίδραση και συνεργασία στους κοινόχρηστους χώρους και καθιστώντας ασαφή τα όρια μεταξύ ιδιωτικού και συλλογικού χώρου. Παράλληλα, προωθείται η περιβαλλοντική βιωσιμότητα του κτιρίου με εφαρμογές όπως χρήση ηλιακών πανέλων, φυτεμένο δώμα και μικρού μεγέθους και ενεργειακής κατανάλωσης διαμερίσματα, καθώς και η οικονομική του προσβασιμότητα, εστιάζοντας σε άτομα χαμηλότερων εισοδημάτων και αποκλείοντας την κερδοσκοπία στη χρήση της κατοικίας.

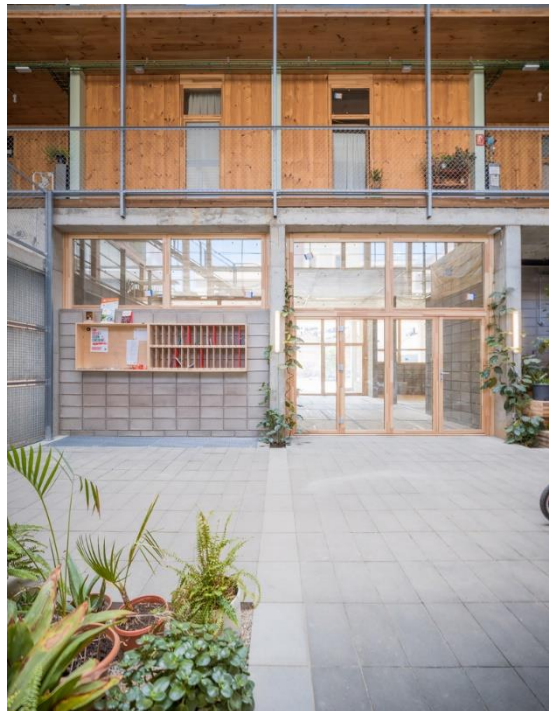
Το αποτέλεσμα είναι ένα μοντέλο κατοικίας κοινοτικού χαρακτήρα που εστιάζει στους κατοίκους, την ποιότητα διαβίωσης και τις μεταξύ τους σχέσεις, και έρχεται σε αντίθεση τόσο με την παραγωγή απρόσωπων δομών της κρατικής ανάπτυξης, όσο και την εμπορευματοποίηση της κατοικίας της ιδιωτικής επένδυσης. Ένας τρόπος υλοποίησης των καθημερινών αναγκών διαφορετικός από ό,τι έχουμε συνηθίσει και ένα μοντέλο κατοίκησης εναλλακτικό ως προς την παραδοσιακή ιδιοκτησία ή ενοικίαση, που μετατρέπει την κατοικία από εμπόρευμα σε κοινωνικό δικαίωμα και την αξία ανταλλαγής σε αξία χρήσης.

Εικόνα: Τρισδιάστατη τομή του κτιρίου
πηγή: <https://www.archdaily.com>

Εικόνα: Άποψη του αιθρίου
πηγή: <http://www.laborda.coop/en/>

Εικόνες: Εσωτερικές απόψεις του κτιρίου
πηγή: <http://www.laborda.coop/en/>

2.2.4 Οικοκοινότητες – Οικοχωριά

Από τα διάφορα εγχειρήματα κοινωνικής δραστηριοποίησης που εμφανίζονται, η περίπτωση των οικοκοινοτήτων αποτελεί το πλέον ολοκληρωμένο μοντέλο αντιμετώπισης ενός συνόλου καιρίων ζητημάτων, όπως η κατοίκηση, οι κοινωνικές σχέσεις, η περιβαλλοντική υποβάθμιση και η διατροφή, παρέχοντας μια εικόνα για το πώς θα μπορούσε να μοιάζει μια εναλλακτική κοινωνία.

Ως οικοκοινότητα μπορεί να χαρακτηριστεί μια μορφή οργάνωσης της καθημερινής ζωής, η οποία παρουσιάζει σημαντικά διαφοροποιά χαρακτηριστικά από το μέσο όρο των ανθρώπινων κοινοτήτων, σε μια ευρύτερη περιοχή προς την κατεύθυνση της βιωσιμότητας. Τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν κυρίως την κοινωνική, οικολογική και οικονομική της οργάνωση²⁷.

Πρόκειται για ένα σύγχρονο κίνημα που εμφανίζεται από τα μέσα της δεκαετίας του '90 και μετά, κυρίως στη Βόρειο Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη, εκφράζοντας μια προσπάθεια απομάκρυνσης από το σύγχρονο τρόπο ζωής του υλισμού, της καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος και της θεώρησης της ζωής στη βάση της ατομικότητας. Τα πρώτα εγχειρήματα αντλούν τις επιρροές τους από κινήματα που εμφανίστηκαν κυρίως μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όπως το ειρηνιστικό και το περιβαλλοντικό, καθώς και από δομές της Ανατολής, όπως οι μοναστηριακές κοινότητες των αρχών του Γκάντι. Έχουν πειραματικό χαρακτήρα και δημιουργήθηκαν από ομάδες ατόμων με ένα κοινό όραμα για έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής, βασισμένο στην αρμονική συνύπαρξη μεταξύ τους και με τη φύση. Ως κοινωνικά σχήματα που εμφανίζουν έναν υψηλό βαθμό κοινωνικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών, κατατάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία των συνειδητών κοινοτήτων.

Πιο συγκεκριμένα, ο όρος οικοκοινότητα ή οικοχωριό, δημιουργήθηκε από τον Robert Gilman το 1991 και περιγράφει την οικοκοινότητα ως έναν οικισμό με συγκεκριμένο αριθμό κατοίκων που επιτρέπει την υγιή κοινωνική και πολιτική δικτύωση, διαθέτει όλες τις απαραίτητες υποδομές διαβίωσης, υποστηρίζει ανθρώπινες δραστηριότητες και βιώσιμη ανάπτυξη ακίνδυνη ως προς το φυσικό περιβάλλον και περιλαμβάνει πολλά κέντρα πρωτοβουλιών²⁸. Σύμφωνα με έναν άλλο ορισμό, αυτόν του Παγκόσμιου Δικτύου Οικοχωριών (Global Ecovillages Network – GEN), που δημιουργήθηκε το 1995, *ένα οικολογικό χωριό είναι μια συνειδητή, παραδοσιακή ή αστική κοινότητα που σχεδιάζει το μονοπάτι της μέσω τοπικών, συμμετοχικών διαδικασιών και στοχεύει να ακολουθήσει τις Αρχές του Οικοχωριού στους τέσσερις τομείς της αναγέννησης (κοινωνία, πολιτισμός, οικολογία, οικονομία) σε έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό συστημάτων*²⁹.

Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που εμφανίζονται σχεδόν στο σύνολο των οικοκοινοτήτων είναι η επιδίωξη της ευημερίας των ατόμων και του συνόλου μέσω ενός βιώσιμου τρόπου ζωής, της εφαρμογής πρακτικών άμεσης δημοκρατίας και της εξασφάλισης ενός βαθμού αυτονομίας της κοινότητας. Επίσης, προωθείται και ενθαρρύνεται η έντονη κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ των μελών και εφαρμογή πρακτικών εκούσιας απλότητας για τις διάφορες λειτουργίες και ανάγκες.

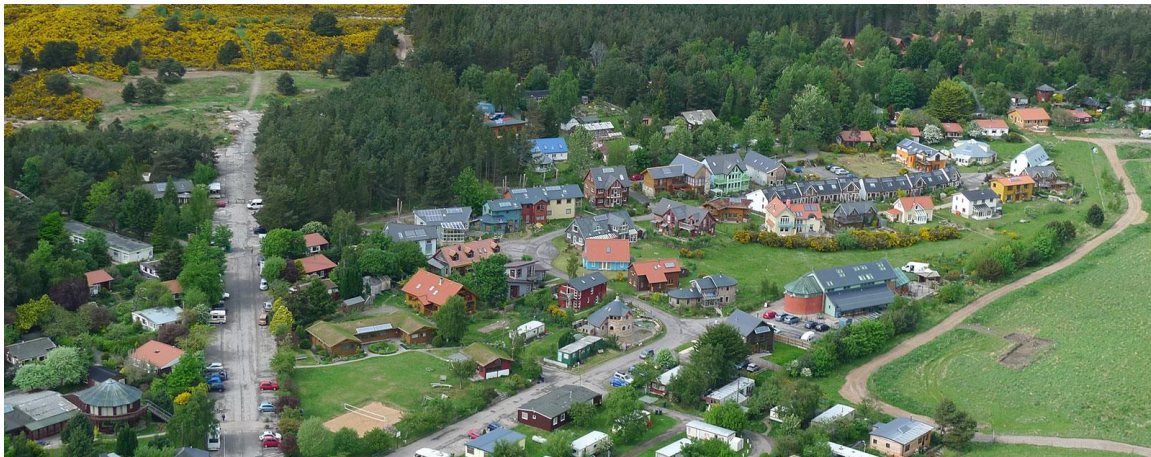
²⁷ el.wikipedia.org

²⁸ Ό.π.

²⁹ <https://ecovillage.org/about/about-gen/>

Οικοχωριό Findhorn, Σκωτία³⁰

Στα βορειοανατολικά της Σκωτίας, στην περιοχή Moray και κοντά στο χωριό Findhorn, βρίσκεται το οικοχωριό Findhorn, ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Παγκόσμιου Δικτύου Οικοχωριών (GEN). Η δημιουργία του ξεκίνησε το 1962 προκειμένου να διερευνηθούν τρόποι διαβίωσης φιλική προς το περιβάλλον, με χρήση τοπικών υλικών και κατάλληλης τεχνολογίας που θα προσέφεραν λύσεις χαμηλού περιβαλλοντικού αποτυπώματος. Απώτερος στόχος ήταν η προσέγγιση ενός μοντέλου συνειδητής διαβίωσης όπου οι ανθρώπινες ανάγκες βρίσκονται σε αρμονία με τη φύση.

Εικόνα: Οικοχωριό Findhorn
πηγή: <https://www.ecovillagefindhorn.com/>

Το εγχείρημα ξεκίνησε στην έκταση ενός παλιού πάρκου για τροχόσπιτα, όπου οι κάτοικοι έμεναν σε υποδομές ανθυγιεινές και συνολικά κακής ποιότητας. Τα κύρια έσοδα της κοινότητας προέρχονταν κυρίως από τη διεξαγωγή εκπαιδευτικών εργαστηρίων, ενώ η ανάπτυξη της στηρίχθηκε αρκετά στην εθελοντική εργασία των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής, με αντάλλαγμα την παροχή τροφής και διαμονής. Η πρόθεση μετασχηματισμού του υφιστάμενου πάρκου σε ένα πρότυπο οικοχωριό οδήγησε σε μια προσπάθεια χρηματοδότησης για την αγορά της γης, ενώ σύντομα προέκυψε και η ανάγκη αντικατάστασης των τροχοκινούμενων οχημάτων με οικολογικά κτίσματα. Οι οικονομικές ανάγκες για τις διάφορες εγκαταστάσεις καλύφθηκαν κυρίως μέσω ιδιωτικών επενδύσεων.

Το οικοχωριό βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία μείωσης του περιβαλλοντικού του αποτυπώματος με στόχο να φτάσει στην κλιματική ουδετερότητα το αργότερο έως το 2030. Η προσπάθεια αυτή, δομείται γύρω από όλες τις δραστηριότητες της καθημερινότητας, όπως η ενέργεια, το κτιριακό δυναμικό, η διατροφή κλπ. Πιο συγκεκριμένα, ένας συνδυασμός ανανεώσιμων πηγών εξασφαλίζει τις ενεργειακές ανάγκες του οικοχωριού. Μια κοινοτική

³⁰ <https://www.ecovillagefindhorn.com/>

εταιρία (ιδρύθηκε το 1979) προμηθεύει την κοινότητα, αλλά και την ευρύτερη περιοχή με ηλιακούς συλλέκτες για ζεστό νερό χρήσης, τέσσερις ανεμογεννήτριες ιδιοκτησίας της κοινότητας και συνολικής χωρητικότητας 750kw παράγουν το σύνολο της ηλεκτρικής ενέργειας (η πρώτη ανεμογεννήτρια 75kw τοποθετήθηκε το 1989), διανέμοντας το πλεόνασμα ενέργειας στο δίκτυο. Ξυλεία βιώσιμης συγκομιδής, παραγόμενη σε ιδιωτική δασική έκταση (26 τόνοι καυσόξυλων ετησίως), χρησιμοποιείται για τη θέρμανση των χώρων, εξαλείφοντας σταδιακά τη χρήση άνθρακα, ενώ εξετάζεται και η χρήση υδροηλεκτρικής ενέργειας για την περαιτέρω μείωση του ανθρακικού αποτυπώματος. Τα νέα κτίσματα που αντικατέστησαν σταδιακά τα τροχόσπιτα, σχεδιάστηκαν ακολουθώντας τις αρχές της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής και με τη χρήση ανακυκλωμένων υλικών, όπου αυτό ήταν δυνατό. Τα τελευταία χρόνια έχουν κατασκευαστεί 125 οικολογικά κτίρια, συμπεριλαμβανομένων 20 διαμερισμάτων συστέγασης, καθώς και οικονομικά προσιτές κατοικίες. Βιολογικές καλλιέργειες εξασφαλίζουν τις διατροφικές ανάγκες των κατοίκων, αλλά και προϊόντα εμπορεύσιμα στην ευρύτερη τοπική αγορά, ενώ λειτουργεί επίσης, βιολογική μονάδα επεξεργασίας λυμάτων (περίπου 65 m³ νερού ημερησίως).

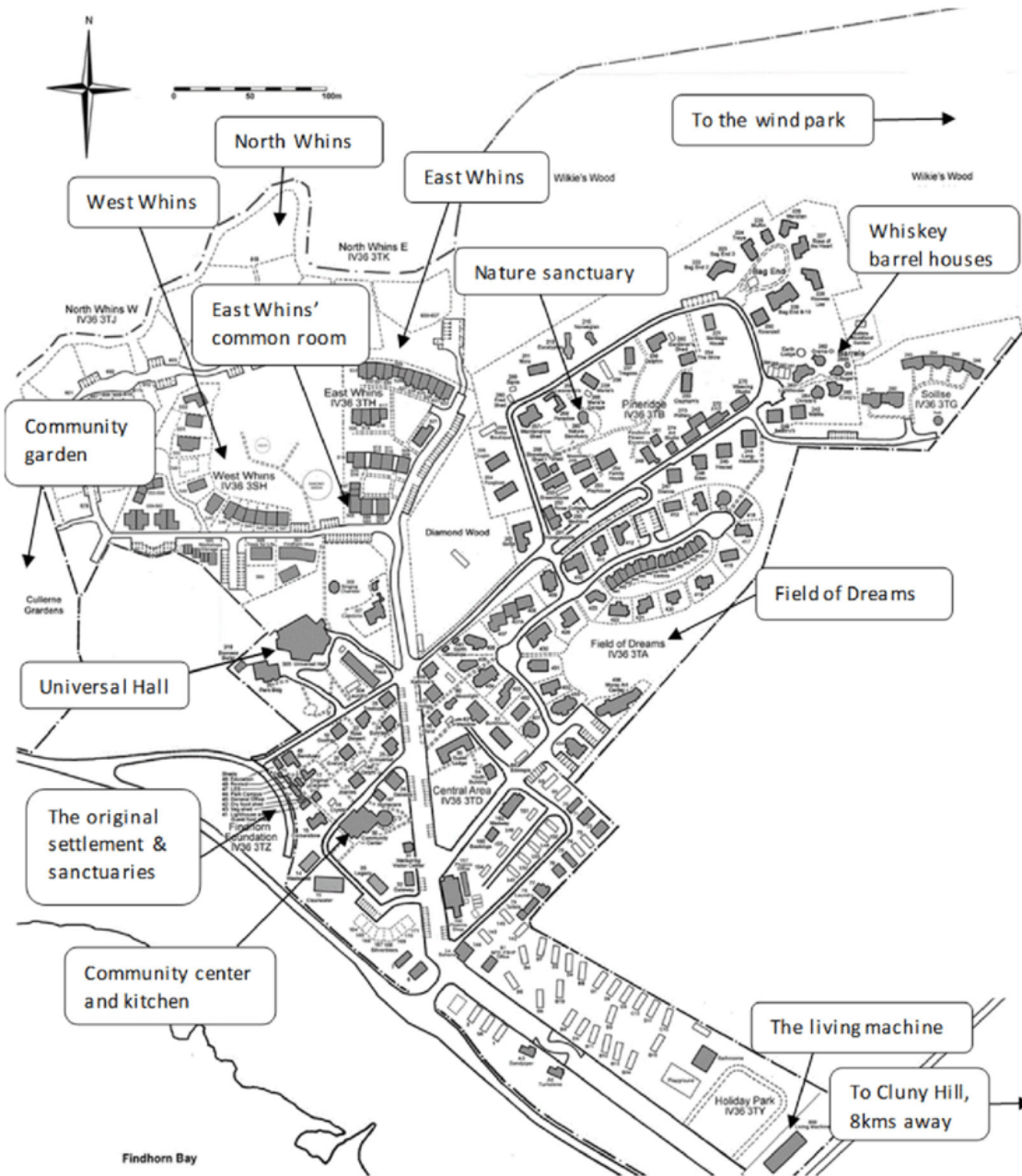
Ορισμένες από τις λειτουργίες που αναπτύσσονται στο Findhorn, περιλαμβάνουν καταστήματα, μικρές επιχειρήσεις, σχολείο, συνεδριακό χώρο κα, καλύπτοντας τις ανάγκες των περίπου 600 ανθρώπων, όλων των ηλικιών, που κατοικούν σήμερα στην κοινότητα. Παράλληλα έχει ιδρυθεί το Ίδρυμα Findhorn (Μη Κυβερνητικός Οργανισμός), ένα κέντρο ολιστικής εκπαίδευσης, όπου διοργανώνονται τακτικά σεμινάρια και εργαστήρια. Είναι γνωστό παγκοσμίως για τον πειραματισμό του με νέα μοντέλα ολιστικού και βιώσιμου τρόπου ζωής και δέχεται πάνω από 14.000 επισκέπτες το χρόνο από 50 χώρες και πλέον. Έχοντας ως γενικότερο στόχο τη συνεργασία και τη συν-δημιουργία με τη φύση, το Findhorn αποτελεί τη μεγαλύτερη συνειδητή κοινότητα στο Ηνωμένο Βασίλειο: ένα διαρκώς εξελισσόμενο μοντέλο και ζωντανό εργαστήριο για όσους ασχολούνται με τον επανασχεδιασμό της ανθρώπινης παρουσίας στον πλανήτη.

Εικόνα: Φωτοβολταϊκά πανέλα σε κατοικίες
πηγή: <https://www.ecovillagefindhorn.com/>

Εικόνα: Ανεμογεννήτριες σε αμμόλοφους
πηγή: <https://www.ecovillagefindhorn.com/>

Εικόνα: Χάρτης χρήσεων του οικοχωριού
 πηγή: <https://www.findhorn.org/>

Οικοκοινότητα Free & Real (Αληθινά Ελεύθερα), Ελλάδα

(ακρωνύμιο του *Freedom of Resources for Everyone, Everywhere & Respect, Equality, Awareness and Learning*)

Η ιδέα της κοινότητας «Free & Real» γεννήθηκε από μια ομάδα τεσσάρων ατόμων, προερχόμενων από διαφορετικά περιβάλλοντα, αλλά με την κοινή ανάγκη επαναπροσδιορισμού και διερεύνησης ενός εναλλακτικού μοντέλου διαβίωσης. Στόχος τους ήταν η δημιουργία του πρώτου εκπαιδευτικού κέντρου αυτάρκειας και βιωσιμότητας στην Ελλάδα, ικανού να αποτελέσει πρότυπο για τις μελλοντικές οικοκοινότητες.

Ξεκινώντας με την ίδρυση της ΜΚΟ «FREE & REAL – Αληθινά Ελεύθερα» το 2009, με έδρα την Αθήνα και ενώνοντας τους πόρους που διέθεταν τα μέλη, αγοράστηκε ένα τμήμα γης (12.000τμ) στο όρος Τελέθριο, στην Εύβοια, σε υψόμετρο 450μ, για την εγκατάσταση της κοινότητας και την ανάπτυξη του «Τελαίθριον Project». Η κατασκευή των πρώτων εγκαταστάσεων έγινε με χρήματα που συγκεντρώθηκαν μέσω πληθοχρηματοδότησης (crowd-funding), ενώ η οικοκοινότητα έγινε σύντομα μέλος του δικτύου GEN.

Η οργάνωση των χρήσεων στο «Εγχείρημα Τελαίθριον» ακολουθεί κυκλικό σχεδιασμό με ζώνες και οι διάφορες λειτουργίες στεγάζονται σε γιούρτες³¹ (yurts). Η πρώτη γιούρτα κατασκευάστηκε με χρήματα που συγκεντρώθηκαν με τη βοήθεια του διαδικτύου και του κόσμου που ενίσχυσε την ιδέα, ενώ με παρόμοιες ενέργειες προχώρησαν σταδιακά και οι υπόλοιπες κατασκευές. Το έργο περιλαμβάνει τον κεντρικό θόλο και τέσσερις μικρότερους τριγύρω του, όπου στεγάζονται η κουζίνα, το ξυλουργείο και δύο πολυχώροι εκδηλώσεων. Περιμετρικά θα κατασκευαστούν τρία συγκροτήματα από γιούρτες για τους κατοίκους και τους επισκέπτες της κοινότητας. Ακολουθώντας την αρχή της αυτάρκειας, το εγχείρημα περιλαμβάνει ένα δασόκηπο με περισσότερα από 500 καρποφόρα και μη δέντρα, ένα βοτανόκηπο και ένα μπουστάνι που εξασφαλίζει τα απαραίτητα για τη διατροφή της κοινότητας, η οποία είναι χορτοφαγική και ωμοφαγική. Οι πρακτικές της αεικαλλιέργειας και της φυσικής καλλιέργειας που ακολουθούνται, υποστηρίζονται από την κατασκευή μιας μικρής λίμνης που βοηθάει στην αλλαγή του μικροκλίματος. Τέλος, χρησιμοποιούνται φωτοβολταϊκά πανέλα για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών, ενώ άλλες εφαρμογές βιωσιμότητας αποτελούν το σύστημα διαχείρισης νερού, η διαχείριση των οργανικών αποβλήτων με κομποστοποίηση και οι κομποστικές τουαλέτες.

³¹ Τα yurts είναι αρχαία καταφύγια που χρησιμοποιούν οι νομάδες της Μογγολίας. Είναι κατασκευές αποσυναρμολογούμενες, ευέλικτες και φιλικές προς το περιβάλλον, αποτελούμενες από ξύλινο κυκλικό πλαίσιο και επένδυση. Ένα yurt μπορεί να στηθεί σε λίγες ώρες.

Εικόνα: Φωτορεαλιστική απεικόνιση του Τελαίθριον Project
πηγή: <https://www.naturanrg.gr/free-real/>

Στην οικοκοινότητα μένουν μόνιμα περίπου 6 άτομα, τα οποία απασχολούνται κυρίως με γεωργικές εργασίες, αλλά και τη διοργάνωση σεμιναρίων και εργαστηρίων, που εξασφαλίζουν και τα απαραίτητα έσοδα. Έχουν ορίσει τους πέντε βασικούς πυλώνες της αυτάρκειας: διατροφή, ενέργεια, στέγαση, καθαρό νερό, καθαρός αέρας, ενώ η κοινωνική δομή βασίζεται στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ατομικότητας του καθενός, και η λειτουργία στηρίζεται στην εθελούσια συμμετοχή των μελών και την ανιδιοτελή προσφορά. Δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην κατάλληλη χρήση τη τεχνολογίας και την απελευθέρωση της γνώσης προς όφελος της πολιτισμικής ανάπτυξης και της δημιουργίας ενός δίκαιου και αειφόρου μοντέλου διαβίωσης. Βασική επιδίωξη της κοινότητας αποτελεί η επικοινωνία και η σύνδεση με τον εξωτερικό πληθυσμό, η οποία επιτυγχάνεται μέσω των διαφόρων σεμιναρίων, εργαστηρίων και ημερίδων που διοργανώνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα και περιλαμβάνουν δράσεις για την υγεία και τη διατροφή, γιόγκα, οικολογικές κατασκευές κα. Στόχος αυτών των δράσεων και απώτερος στόχος του εγχειρήματος, είναι η συνεχής έρευνα και η παροχή γνώσεων και δεξιοτήτων ελεύθερων και διαθέσιμων σε όλους. Δίνεται ιδιαίτερη σημασία στη βιωματική εμπειρία ως εργαλείο και μέσο για την ανάπτυξη της επικοινωνίας, την οικολογική και κοινωνική καλλιέργεια των ανθρώπων, και κυρίως των νέων, την επανάκτηση ποιοτικών ανθρωπίνων σχέσεων, καθώς και την προώθηση της ενασχόλησης με θέματα δημιουργίας φυσικών και αυτόνομων συνθηκών κοινωνικής διαβίωσης. Χρησιμοποιώντας το σύνθημα «ευτυχισμένοι είναι οι ελεύθεροι και ελεύθεροι είναι οι γενναίοι», το Free & Real αποτελεί ένα ανοιχτό κέντρο έρευνας και εκπαίδευσης, που αποδεικνύει ότι εκτός από τις πραγματικές ουτοπίες, υπάρχουν και οι ουτοπικές πραγματικότητες³².

³² <https://enallaktikos.gr/kd/free-and-real/>

Εικόνα: Εξωτερική άποψη του θόλου (yurt)
πηγή: <https://parallaximag.gr>

Εικόνα: Εκπαιδευτικό εργαστήριο στο θόλο (yurt)
πηγή: <https://www.naturanrg.gr/free-real/>

Κεφάλαιο 2.3 Βασικά χαρακτηριστικά και αρχές των εγχειρημάτων

Η ιδέα για τη δημιουργία μιας (συνειδητής) κοινότητας, ο προσανατολισμός που λαμβάνει και οι στόχοι που θέτει, είναι απόρροια του εκάστοτε κοινωνικοπολιτικού, οικονομικού, πολιτισμικού και περιβαλλοντικού πλαισίου και σχετίζονται με την ίδια την ανάγκη που πρέπει να αντιμετωπισθεί. Στην προηγούμενη ενότητα, εξετάστηκαν ενδεικτικά πρωτοβουλίες που αναπτύχθηκαν με στόχο την εξασφάλιση της ενεργειακής ή διατροφικής αυτάρκειας, την πρόσβαση σε προσιτή στέγη και τη διαβίωση σε ένα ριζικά διαφορετικό κοινωνικό πλαίσιο. Παρά όμως, τις διαφορετικές αφετηρίες και το κέντρο βάρους του κάθε εγχειρήματος, τα μέλη που συνθέτουν τις κοινότητες μοιράζονται μια σειρά από κοινές αξίες και αρχές ως προς την πολιτική προσέγγιση, την οικολογική αντίληψη, την ιδέα της αυτάρκειας, τις διαδικασίες οργάνωσης και λήψης αποφάσεων κα. Αναγνωρίζοντας ότι πολλά από αυτά τα σημεία συνδέονται ή εμπεριέχονται το ένα στο άλλο, θα επιχειρηθεί η ταξινόμησή τους και η διεξαγωγή των βασικών χαρακτηριστικών και αρχών των εγχειρημάτων.

Αρχικά, αυτό που χαρακτηρίζει όλες τις πρωτοβουλίες και το βασικό συστατικό για τη δημιουργία μιας κοινότητας, είναι η κοινή πρόθεση των μελών να λειτουργούν και να δραστηριοποιούνται με έναν **κοινωνικό τρόπο ζωής**. Οι σχέσεις τους χαρακτηρίζονται από συμβιωτικότητα και αλληλεγγύη και η λειτουργία της κοινότητας στηρίζεται στην εθελοντική εργασία των μελών, τη συνεργασία, το διαμοιρασμό και τη συλλογικότητα. Ο σεβασμός στα δικαιώματα του καθενός, τη διαφορετικότητα και την ατομικότητά του είναι βασική προϋπόθεση για μια ομαλή κοινοτική ζωή. Συχνά διεκδικούν το χώρο και τον δημιουργούν μέσω της παρουσίας και της δράσης τους, παράγοντας αγαθά, πόρους ή υπηρεσίες που αποτελούν αντικείμενο συλλογικής ιδιοκτησίας και κοινό πλούτο των τωρινών αλλά και των μελλοντικών γενεών, θέτοντας τους όρους για μια πιο ίση και ελεύθερη κοινωνία.

Η λειτουργία των εγχειρημάτων βασίζεται στις αρχές της **αυτοοργάνωσης** και της **αυτοδιαχείρισης** μέσω συλλογικών αποφάσεων και ισότιμο ρόλο του κάθε μέλους, καταργώντας τις ιεραρχικές κοινωνικές δομές. Η λήψη των αποφάσεων πραγματοποιείται μέσω γενικής συνέλευσης των μελών, εφαρμόζοντας στην πράξη τις αρχές της άμεσης δημοκρατίας και της πραγματικής πολιτικής συμμετοχής. Απώτερος στόχος είναι η **αυτονομία** και η **αυτοδιάθεση** της κοινότητας. Συστατικό αυτής της ανεξαρτησίας αποτελούν και οι πρακτικές προσανατολισμού προς την επάρκεια και η επιδίωξη ενός βαθμού **αυτάρκειας** σε όλα τα επίπεδα (διατροφή, ενέργεια κλπ) προκειμένου η κοινότητα να μπορεί να λειτουργεί στο δικό της μονοπάτι. Μια σημαντική στρατηγική που συνδέεται άμεσα με την αυτάρκεια είναι και η **τοπικοποίηση** -βασικό συστατικό της αποανάπτυξης- η οποία εμφανίζεται στο σύνολο των εγχειρημάτων. Η παραγωγή και η κατανάλωση στην ίδια την κοινότητα, αντί της διακίνησης προϊόντων σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς και η συνδιαχείριση των παραγωγικών πόρων, οδηγούν στην αποκέντρωση της οικονομίας και τη δημιουργία μιας επανατοπικοποιημένης κοινωνίας όπου στο κέντρο βρίσκονται οι αυτόνομες κοινότητες.

Ένα ακόμα σημαντικό χαρακτηριστικό των εγχειρημάτων είναι η αναγνώριση της οικολογικής καταστροφής και η σύνδεσή της με τις διάφορες ανθρώπινες δραστηριότητες. Έτσι, στον πυρήνα κάθε πρωτοβουλίας φαίνεται η προσπάθεια στροφής σε μοντέλα πραγματικής **βιωσιμότητας** και **αειφορίας**. Ο σεβασμός του φυσικού περιβάλλοντος, οι πρακτικές αποκατάστασης του οικοσυστήματος και της βιοποικιλότητας και η κυκλική χρήση υλικών και φυσικών πόρων αποτελούν προϋπόθεση κάθε δράσης. Κάποιες από τις διαδικασίες που εφαρμόζονται είναι η (τοπική) παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές με στόχο τον

περιορισμό της χρήσης ορυκτών καυσίμων, η δόμηση με φυσικά και οικολογικά υλικά και ο βιοκλιματικός σχεδιασμός των κατασκευών, η τοπική παραγωγή και διακίνηση της τροφής με βιολογική καλλιέργεια, αεικαλλιέργεια και περμαουλτούρα, με σεβασμό στη υγεία του περιβάλλοντος, των οικοσυστημάτων και της εποχικότητας. Στο πλαίσιο της οικολογικής συνείδησης των μελών των κοινοτήτων περιλαμβάνεται και η αντίθεσή τους στο ρυπογόνο δυτικό τρόπο ζωής και το σύγχρονο υπέρμετρο καταναλωτισμό, επιλέγοντας την περιορισμένη κατανάλωση αγαθών και την επαναχρησιμοποίηση.

Τέλος, παράλληλα με την προσπάθεια για δημιουργία μιας τοπικοποιημένης κοινωνίας, αναγνωρίζεται η ανάγκη σύνδεσης με το εξωτερικό περιβάλλον και επιδιώκεται η **εξωστρέφεια** ως προς τις σχέσεις των μελών της κοινότητας με μη μέλη. Δράσεις όπως βιωματικά εργαστήρια, σεμινάρια και συζητήσεις, προάγουν την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση και την ανταλλαγή γνώσεων και συνεπώς, την υγιή εξέλιξη της κοινότητας. Μέσω αυτής της παραγωγής και διαμοιρασμού χώρου, αγαθών και γνώσης «από κάτω προς τα πάνω» (bottom-up) ή «από κάτω προς τα κάτω» επιτυγχάνεται η συγκρότηση και η εδραίωση δικτύων σε επικοινωνία και σύνδεση μεταξύ τους, καθώς και η σταδιακή απομάκρυνση τμημάτων του πληθυσμού από το κατεστημένο σύστημα.

Συνολικά, τα παραδείγματα των αυτοδύναμων κοινοτήτων με τα κοινά χαρακτηριστικά τους, εκφράζουν την ανάγκη μετάβασης σε μια πραγματικότητα όπου οι απαραίτητες για τη ζωή ανθρώπινες δραστηριότητες θεμελιώνονται στις πραγματικές ανάγκες αντί την επιδίωξη κέρδους, περιορίζοντας τα κερδοσκοπικά συμφέροντα και εστιάζοντας στον άνθρωπο και το περιβάλλον ως συμβιωτικά συστήματα. Μέσα από τη μικρή κλίμακα της κοινότητας, θέτουν τις βάσεις για το μετασχηματισμό του κοινωνικού συστήματος και τη δημιουργία ενός διαφορετικού τύπου κοινωνίας, ως προς τη δομή, την οργάνωση, τη λειτουργία και την παραγωγή του χώρου.

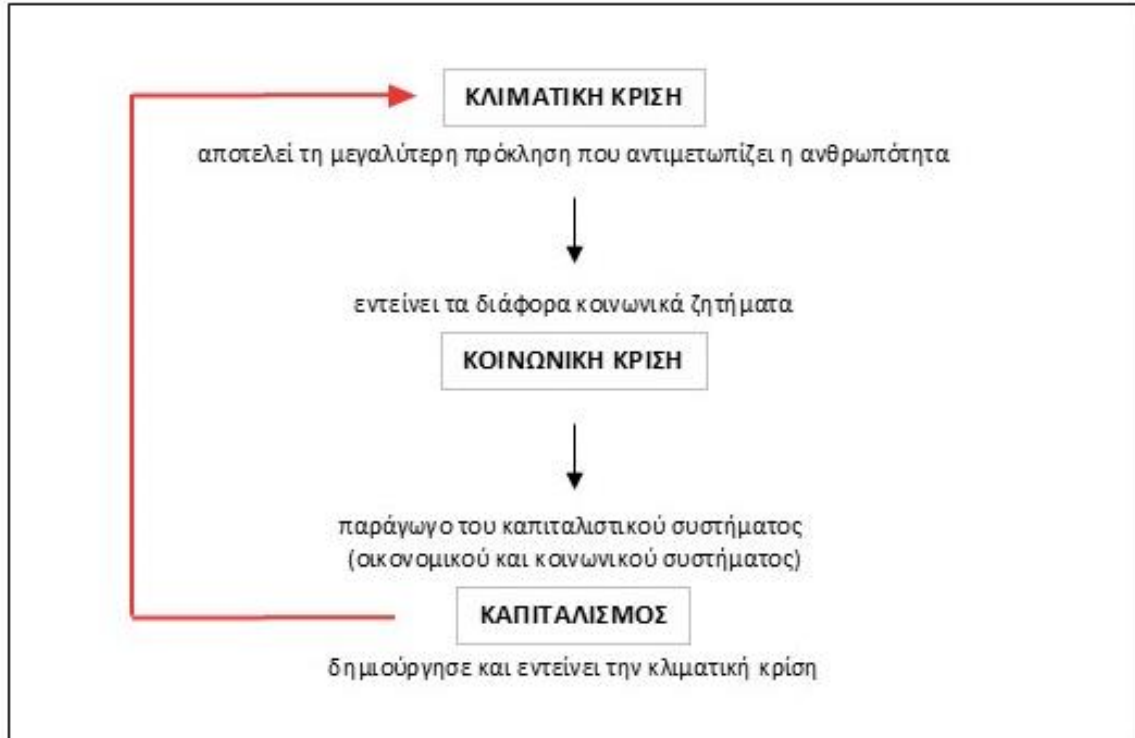
Κεφάλαιο 3: Συμπεράσματα

Επιδιώκοντας μια πορεία ανάλυσης της κλιματικής και της πολύπλευρης κοινωνικής κρίσης, και αναζητώντας τα βαθύτερα αίτια εμφάνισής τους, διακρίνουμε ότι είναι αποτέλεσμα του ισχύοντος θεσμοθετημένου καπιταλιστικού συστήματος, ακολουθώντας μια κυκλική πορεία ανατροφοδότησης κρίσεων. Η κλιματική κρίση, ως η μέγιστη πρόκληση που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα, εντείνει τις διάφορες μορφές κοινωνικής κρίσης, παράγωγο του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο με τη σειρά του παράγει την κλιματική απορρύθμιση. Και αντιστρόφως, ο καπιταλισμός, ως ισχύον κοινωνικοπολιτικό σύστημα, πιέζει και αποσταθεροποιεί τους κοινωνικούς θεσμούς, οδηγώντας τους σε κρίσεις, οι οποίες εντείνονται από την κλιματική απορρύθμιση που με τη σειρά του έχει προκαλέσει ο καπιταλισμός. Δημιουργείται έτσι, ένας φαύλος κύκλος που χρήζει προσεγγίσεις ριζικά αντίθετες με όσα ήδη γνωρίζουμε και εφαρμόζονται. Πιθανή απάντηση στην κλιματική κρίση, θα μπορούσε να αποτελεί ο αναγεννητικός σχεδιασμός, ενώ πιθανή απάντηση στην καπιταλιστική κρίση, θα μπορούσε να αποτελεί η στροφή στην αποανάπτυξη. Και οι δύο προσεγγίσεις έχουν στο επίκεντρο την αντιμετώπιση της κοινωνικής κρίσης και την αποκατάσταση του κοινωνικού φάσματος και του περιβαλλοντικού οικοσυστήματος.

Στη συνέχεια, εστιάζοντας στο βιώσιμο και τον αναγεννητικό σχεδιασμό, μπορούμε να διακρίνουμε τις βαθιές διαφορές αυτών των δύο φαινομενικά κοντινών, αλλά ριζικά ανόμοιων προσεγγίσεων. Τα όρια μεταξύ της βιωσιμότητας και της αναγέννησης είναι συχνά θολά, κυρίως λόγω της δυναμικής με την οποία προβάλλεται η βιώσιμη ανάπτυξη ως τρόπος αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Ωστόσο, η αυξανόμενη εμφάνιση εναλλακτικών επιχειρημάτων, στο αστικό και μη τοπίο, που επιδιώκουν την κάλυψη των αναγκών τους με τρόπους πέρα από τους συνηθισμένους και όσους ορίζει το σύστημα, μαρτυρά την ανάγκη για πραγματική αλλαγή και αποδεικνύει έμπρακτα τη δυνατότητα δημιουργίας διαφορετικών και εξελικτικών μοντέλων.

Δεδομένου του καθοριστικού ρόλου των πόλεων στη συμβολή και την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, αλλά και του ρόλου της αυξανόμενης αστικοποίησης που δημιουργεί επιπλέον πιέσεις στις πόλεις, η προσοχή εστιάζεται στον αστικό ιστό και τους πολίτες του. Καθώς ο αναγεννητικός σχεδιασμός επικεντρώνεται στις κοινότητες ως βασικό εργαλείο στην προσπάθεια της αστικής αναγέννησης, ενσωματώνοντας πρακτικές ικανές να αποκαταστήσουν και να εξελίσσουν τις κοινωνικές διαδικασίες, το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο οι κοινότητες θα μπορούσαν να κινήσουν οι ίδιες την αντίστροφη πορεία. Με ποιον τρόπο δηλαδή, οι (αστικές) κοινότητες, με τις δράσεις που αναλαμβάνουν και τις αρχές που τις διέπουν, μπορούν να ενισχύσουν αναγεννητικές πρακτικές, συμβάλλοντας στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων. Υπερβαίνοντας τη ρητορική της βιώσιμης ανάπτυξης, τονίζοντας την ανεπάρκεια των τυπικών συμμετοχικών διαδικασιών και διαβούλευσης που προβλέπει η νομοθεσία και φέρνοντας στο προσκήνιο τις πραγματικές ανάγκες και ζητήματα που τις αφορούν, εντός και εκτός πλαισίου επίσημου σχεδιασμού, δείχνουν το δρόμο για διαφορετικά μοντέλα διαβίωσης και θέτουν βάσεις που οφείλουν να ληφθούν υπόψη από όσους εμπλέκονται σε προγράμματα σχεδιασμού πόλεων, ανεξαρτήτως κλίμακας (πολιτεία, αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι, λοιποί επαγγελματίες του χώρου).

Στη συνέχεια επιδιώκεται η εξαγωγή ορισμένων πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από την ανάπτυξη αυτόβουλων και συνειδητών κοινοτήτων, ώστε να οδηγηθούμε στη συμβολή τους στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων.

και αντιστρόφως:

Κεφάλαιο 3.1 Πλεονεκτήματα από την ανάπτυξη κοινοτήτων

Η πρωτοβουλία για τη συνεργασία και τη δημιουργία μιας ομάδας με συγκεκριμένο τρόπο λειτουργίας και στόχο, υποδηλώνει την ανάγκη των μελών να αναλάβουν ενεργό ρόλο στα ζητήματα που καθορίζουν τη ζωή τους, αλλά και να συνδεθούν μεταξύ τους σε ένα νέο πλαίσιο επικοινωνίας. Η δράση των κοινοτήτων μπορεί να εστιάζει σε διαφορετικά ζητήματα, αλλά η επίδρασή τους είναι πολυδιάστατη, προσφέροντας κοινωνικά οφέλη σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο που αντανακλούν στο σύνολο της κοινωνίας, καθώς και άμεσα περιβαλλοντικά οφέλη.

Πρόκειται για εγχειρήματα τοπικής και μικρής κλίμακας που συνδέουν άμεσα τα εμπλεκόμενα μέλη με τις ανάγκες και την ευθύνη αντιμετώπισής τους. Προϋποθέτουν τη συμμετοχή στην ίδια την παραγωγή του χώρου, είτε ως τόπου είτε ως ιδεολογικού και αξιακού πεδίου, και μέσω της δραστηριοποίησης και του αποτελέσματος, οδηγούν στη διεκδίκηση και την οικειοποίηση. Εκτός από τον τοπικό χαρακτήρα της δράσης, η προσέγγιση που είναι επικεντρωμένη στην κοινότητα και εφαρμόζεται άμεσα από τους πολίτες, παραμερίζοντας την εξάρτηση ή τη συνεισφορά κάποιας ανώτερης αρχής, επαναπροσδιορίζει την κατεστημένη «από τα πάνω» προσέγγιση και προβάλλει τις δυνατότητες και τις προοπτικές που προσφέρει η προσέγγιση «από τα κάτω» (bottom-up), δηλαδή από τα μέλη της κοινωνίας των οποίων ο λόγος περιορίζεται ή αγνοείται, παρότι αποτελούν αυτούς που άμεσα επηρεάζονται.

Έτσι, στην «από τα κάτω» προσέγγιση, μέσω της αυτόβουλης και εθελούσιας συμμετοχής στις κοινοτικές διεργασίες, τα μέλη της κοινότητας εμπλέκονται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση του χώρου που χρειάζονται και τους αφορά, ακολουθώντας ανοιχτές συμμετοχικές διαδικασίες σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων. Ως αποτέλεσμα, οι λύσεις που προτείνονται, συμβαδίζουν με τις πραγματικές ανάγκες και επιθυμίες των μελών για συγκεκριμένα ζητήματα, περιοχή και χρονική περίοδο, αντί να εντάσσονται σε κάποιο ευρύτερο πλαίσιο «ανάπτυξης» σχεδιασμένο από εξωτερικούς φορείς. Επιπλέον, η άμεση συμμετοχή στην παραγωγή του χώρου, έχει ως αποτέλεσμα την οικειοποίησή του και την ανάπτυξη του αισθήματος του ανήκειν και της υπερηφάνειας, καθώς και την ανάπτυξη προσωπικής αυτοεκτίμησης των μελών για την αποτελεσματικότητα της δράσης τους. Η επικοινωνία και η συνεργασία για την υλοποίηση των στόχων της κοινότητας συμβάλλει στον υψηλό βαθμό κοινωνικής αλληλεπίδρασης που επεκτείνεται σε όλους τους τομείς της καθημερινότητας και δημιουργεί εξίσου υψηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής. Μέσω της σύνδεσης και της προσπάθειας που καταβάλλεται, τα μέλη νιώθουν εκτίμηση προς την κοινότητα και επιθυμία για δέσμευση και αυξανόμενη συμμετοχή σε νέες δράσεις και διεκδικήσεις.

Ιδιαίτερα σημαντικά είναι τα πλεονεκτήματα της κοινότητας ως προς τα πιο ευάλωτα άτομα ή αυτά που ανήκουν σε μειονεκτούσες ή υποεκπροσωπούμενες ομάδες, καθώς παρέχεται ο χώρος για να εκφραστούν ώστε να ληφθούν υπόψη οι διαφορετικές προοπτικές και τα αιτήματά τους. Ως αποτέλεσμα, ενθαρρύνεται η κοινωνική τους ένταξη και μειώνονται οι ανισότητες.

Οι κοινότητες υιοθετούν και εφαρμόζουν διάφορες στρατηγικές και ενέργειες για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις και να ενισχύσουν τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία. Τέτοιες είναι η οργάνωση δράσεων γύρω από κοινά ζητήματα και στόχους, η δημιουργία συνεργασιών με άλλες ομάδες και φορείς ώστε να αυξηθεί η δυναμική τους, η παρακολούθηση και η άσκηση κριτικής και αντιπροτάσεων στα διάφορα έργα ανάπτυξης κ.α. Μέσω αυτών των ενεργειών και προσεγγίσεων ενισχύεται η κοινοτική συμμετοχή και ενδυνάμωση, ενώ προωθούνται τα

δικαιώματα και τα συμφέροντα των μελών της κοινότητας, καθώς και νέα μοντέλα για μια πιο δημοκρατική και συμμετοχική (αστική) διακυβέρνηση. Τέλος, δημιουργείται το πεδίο για την καλλιέργεια δεξιοτήτων, την ανταλλαγή γνώσης, το χτίσιμο εμπιστοσύνης και τη δημιουργία δικτύων και χώρων έκφρασης απόψεων και ανησυχιών για τα μέλη της κοινότητας.

Τα παραπάνω οφέλη ωστόσο, αν και απαντώνται άμεσα στο ατομικό επίπεδο των μελών και το συλλογικό της ομάδας, δημιουργώντας την επιθυμία ανταπόδοσης σε αυτήν, έχουν σημαντική επίδραση στο ευρύτερο κοινωνικό φάσμα, ασκώντας επιρροή, παρουσιάζοντας βιωματικά εναλλακτικές λύσεις και προτάσεις στις διάφορες προκλήσεις, επιδιώκοντας την επικοινωνία και σύνδεση με το εξωτερικό περιβάλλον και οδηγώντας τελικά σε αυξημένη κοινωνική ανθεκτικότητα και ευημερία.

Εκτός από τα πλεονεκτήματα κοινωνικού προσανατολισμού που αποδίδονται στην ανάπτυξη των εγχειρημάτων, εξίσου σημαντικά είναι και αυτά με περιβαλλοντικό πρόσημο. Καθώς η οικολογική συνείδηση βρίσκεται στον πυρήνα της δράσης των κοινοτήτων, οι διάφορες ενέργειες δομούνται πάντα γύρω από πρακτικές αειφορίας που ξεπερνούν τα στενά όρια της βιωσιμότητας και στοχεύουν αρχικά στην αποκατάσταση του κατεστραμμένου οικοσυστήματος και στη συνέχεια, στη βελτίωσή του. Αυτό οφείλεται στη βαθιά συνείδηση και γνώση των ατόμων για τις συνδέσεις και τους συσχετισμούς που υπάρχουν μεταξύ όλων των συστημάτων μιας περιοχής. Τα φυσικά και τα ανθρώπινα (δομημένο περιβάλλον, μεταφορές, υγεία κλπ) συστήματα δεν αντιμετωπίζονται ως μεμονωμένα στοιχεία ενός συνόλου, αλλά ως συστατικά που υπάρχουν και εξελίσσονται καθώς συνδέονται και αλληλοεπιδρούν. Ένας ακόμα παράγοντας που βελτιώνει την περιβαλλοντική αειφορία και σχετίζεται με το ζήτημα της κλίμακας και της τοπικότητας που προαναφέρθηκε, είναι η αξιοποίηση της τοπικής γνώσης, της τεχνογνωσίας και των πόρων της περιοχής, που μπορεί να προσφέρει εξατομικευμένες πρακτικές λύσεις και προτάσεις περιβαλλοντικής αποκατάστασης, οδηγώντας έτσι σε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και πιο εύκολη εφαρμογή.

Κεφάλαιο 3.2 Συμβολή των κοινοτήτων στη δημιουργία αναγεννητικών πόλεων

Ο αναγεννητικός σχεδιασμός πόλεων επικεντρώνεται στην ενδυνάμωση του κοινωνικού παράγοντα και ενθαρρύνει τη δημιουργία κοινοτήτων ως βασικό εργαλείο για την επίτευξη των χαρακτηριστικών μιας αναγεννητικής πόλης. Στοιχεία όπως η ζωτικότητα, η ισότητα, η οικολογία, η κινητικότητα, η ανθεκτικότητα, η αποδοτικότητα και η εξυπνάδα, επιδιώκονται με στόχο την αποκατάσταση του κοινωνικού φάσματος, εκτός φυσικά από του περιβαλλοντικού.

Σε μια περίοδο όπου όλες οι οργανωμένες προσπάθειες αντιμετώπισης των κρίσιμων κοινωνικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων εστιάζουν στη βιώσιμη ανάπτυξη και αντίστοιχα, τη βιώσιμη πόλη, οι προσεγγίσεις αναγεννητικού σχεδιασμού περιορίζονται στη δράση των αυτόβουλων ομάδων και πρωτοβουλιών. Ωστόσο, οι κοινωνικές αυτές ομάδες, διάσπαρτες στο αστικό τοπίο ή την ύπαιθρο, έχουν το δικό τους αντίκτυπο στο χώρο και τον τρόπο και μαρτυρούν την αλλαγή που έχει ανάγκη να εκφραστεί.

Τα διάφορα εγχειρήματα συμβάλλουν στην κοινωνική αναγέννηση σε τοπικό επίπεδο και την ενίσχυση της ισότητας. Λειτουργώντας με γνώμονα τη συνεργασία, τη συν-δημιουργία και την ανάπτυξη σχέσεων αλληλεγγύης μεταξύ των μελών, προάγουν τη δυναμική της κοινότητας και το ρόλο των μελών της. Οι ισχυροί κοινοτικοί δεσμοί και η συνοχή των μελών, ως απόρροια της συνεργασίας για έναν κοινό στόχο, η ενσωμάτωση διαφορετικών χαρακτηριστικών (όπως καταγωγή, οικονομικό υπόβαθρο, φύλο, ηλικία) και ο σεβασμός στην ποικιλομορφία, είναι στοιχεία που προωθούν την οριζόντια αντί της κατακόρυφης διαστρωμάτωσης, και θέτουν τις βάσεις για μια πιο ανθεκτική και συμπεριληπτική κοινωνία. Επιπλέον, διακρίνοντας τις πραγματικές και συγκεκριμένες ανάγκες των ατόμων και εφαρμόζοντας εξατομικευμένες λύσεις για την κάλυψή τους, οι κοινότητες οδηγούνται σε μια πιο δίκαιη αντιμετώπιση του συνόλου, ενώ οι στενές σχέσεις που δημιουργούνται και μπορούν να αποδοθούν από την κοινότητα ως τη γειτονιά, οδηγούν σε μια πιο ισορροπημένη κατανομή των πόρων και των ευκαιριών. Επιπλέον, όταν αναπτύσσεται ένα δυνατό αίσθημα κοινότητας, λειτουργούν οι συμμετοχικές διαδικασίες παραγωγής χώρου και τα μέλη καταφέρνουν τελικά να τον οικειοποιηθούν, αναπτύσσεται αναπόφευκτα και η ανάγκη προστασίας και διεκδίκησής του. Είτε πρόκειται για μεμονωμένο κτίριο, για το δημόσιο χώρο ή τη γειτονιά, οι κοινότητες έχουν τη δυναμική να αποτρέψουν τις προσπάθειες εξευγενισμού και αναπλάσεων κερδοσκοπικού χαρακτήρα που δε συμβαδίζουν με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Διατηρείται έτσι, ο χαρακτήρας και η ταυτότητα της γειτονιάς, ενώ παράλληλα περιορίζεται ο εκτοπισμός ευάλωτων ομάδων και οι κοινωνικές ανισότητες.

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζεται σημαντικά από τη δράση των κοινοτήτων είναι η οικονομική δυναμική. Καθώς οι κοινότητες δίνουν έμφαση στην εντοπιότητα σε όλα τα στάδια παραγωγής και κατανάλωσης, και επιλέγοντας να απέχουν από την κερδοσκοπία του κεφαλαίου, στρέφονται στην τοπική παραγωγή, το δίκαιο εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών, τη μικρή επιχειρηματικότητα και τα συνεταιριστικά σχήματα, συμβάλλοντας τελικά στην ενίσχυση της τοπικής οικονομικής ανάπτυξης και την οικονομική αναγέννηση των περιοχών στις οποίες δραστηριοποιούνται.

Έχοντας βαθιά επίγνωση της σοβαρότητας και των επιπτώσεων της κλιματικής κρίσης, οι κοινότητες ενσωματώνουν δράσεις και πρακτικές που στοχεύουν στην περιβαλλοντική αειφορία. Είτε πρόκειται για πάρκα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην ύπαιθρο, είτε για φωτοβολταϊκά συστήματα εγκατεστημένα στα αναξιοποίητα αστικά δώματα, φυτεμένες όψεις και αστικούς λαχανόκηπους, αξιοποίηση του κενού και αχρησιμοποίητου κτιριακού δυναμικού,

περιορισμένη χρήση ιδιωτικού οχήματος και στροφή σε μη ρυπογόνα κινητικότητα, κάθε επιλογή προάγει την αποκατάσταση και βελτίωση του κατεστραμμένου οικοσυστήματος. Λειτουργώντας ως αναπόσπαστο στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος και αναγνωρίζοντας τις συνδέσεις που αναπτύσσονται, οι κοινότητες έχουν τη δυνατότητα να αναγεννήσουν τα συστήματα και τις σχέσεις μεταξύ τους, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην ανθεκτικότητα των πόλεων απέναντι στις απειλές της κλιματικής κρίσης. Ταυτόχρονα, ενισχύουν την προσαρμοστικότητα των συστημάτων μέσω της αξιοποίησης της γνώσης που βασίζεται όχι αποκλειστικά στην τεχνολογία, αλλά στην προσπάθεια μίμησης της συμπεριφοράς των ίδιων των φυσικών συστημάτων. Η διαφορετική οπτική των ατόμων της κοινότητας σε σχέση με την παραγωγή και την κατανάλωση και η γνώση της βαρύτητας των καθημερινών επιλογών τους, οδηγούν σε ένα συνολικά μειωμένο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, γεγονός που αποτελεί βασική προϋπόθεση στο δρόμο της αποκατάστασης και της αναγέννησης.

Επιπλέον, οι κοινότητες έχουν τη δύναμη να συμβάλλουν στη διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας των πόλεων, καθώς αυτή αλλοιώνεται από την τουριστικοποίηση, τις αναπλάσεις και την αυξημένη αστικοποίηση. Στοχεύουν στην ανάδειξη του χαρακτήρα της γειτονιάς, την προώθηση της τοπικής γνώσης, της τέχνης και της κουλτούρας, την αξιοποίηση του υφιστάμενου κτιριακού δυναμικού που συμβάλει στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης, και σε πλήθος άλλων πρακτικών που αναδεικνύουν και προστατεύουν τα τοπικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής μέσα στο χρόνο.

Αναλύοντας τους τρόπους με τους οποίους οι διάφορες πρωτοβουλίες προσεγγίζουν τους στόχους τους, φαίνεται η έμπρακτη συνειδητοποίηση για την αλληλοσύνδεση των κοινωνικών ζητημάτων και η γνώση ότι δεν μπορούν να επιλυθούν ανεξάρτητα και μεμονωμένα. Αναγνωρίζεται η βαθιά αλληλεξάρτηση όλων των συστημάτων και η επιρροή που ασκεί το ένα στο άλλο. Οι πρακτικές που εφαρμόζουν οι κοινότητες υποστηρίζουν ένα οικονομικό σύστημα που δεν υπερέχει, αλλά αντιθέτως, οφείλει να αποδίδει αξία στο κοινωνικό και το περιβαλλοντικό σύστημα, και αυτή η προσέγγιση προσφέρει μια ριζικά διαφορετική συστημική προοπτική.

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που απαντάται στα εγχειρήματα κοινοτήτων είναι και αυτό της τοπικότητας και της μικρής κλίμακας, το οποίο συνδέεται με την κατανόηση ότι δεν υπάρχουν λύσεις που αποδίδουν σε όλες τις περιπτώσεις, ευρείας ή και παγκόσμιας κλίμακας, αλλά η αποκατάσταση οφείλει να ξεκινάει από τον κάθε τόπο ξεχωριστά, αξιοποιώντας τις γνώσεις και ικανότητες των ντόπιων, τις δυναμικές, τους πόρους και το κλίμα του τόπου. Με την εφαρμογή εστιασμένων λύσεων και τη δραστηριοποίηση σε τοπικό επίπεδο, τα διάφορα ζητήματα μπορούν να αντιμετωπιστούν με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα. Στη συνέχεια, η μετάδοση της γνώσης και της εμπειρίας που έχει αποκτηθεί τοπικά, μπορεί να οδηγήσει στη μίμηση και τη συσσώρευση, επιτυγχάνοντας έτσι τη μετάβαση από την τοπική στη μεγαλύτερη ή ακόμα και την παγκόσμια κλίμακα³³. Σε ένα αστικό περιβάλλον, μια τέτοια μεγέθυνση θα μπορούσε να συμβεί όταν η δράση σε ένα κτίριο (όπως για παράδειγμα το La Borda) επεκταθεί σε ένα ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο και στη συνέχεια, στη γειτονιά. Αντίστοιχα, και μεγεθύνοντας ακόμα περισσότερο, θα μπορούσε να αφορά τη μετάβαση από την τοπική, στην περιφερειακή και την εθνική κλίμακα.

³³ Στα αγγλικά χρησιμοποιείται ο όρος *glocal* ως σύνθεση των λέξεων *global* + *local*.

Τέλος, η ανάπτυξη δράσεων σε πλαίσιο κοινότητας, θα μπορούσε να επηρεάσει έντονα το σχεδιασμό των πόλεων σε περιπτώσεις χωροθέτησης σε κεντρικά σημεία της πόλης, καθώς έτσι επιτυγχάνεται υψηλότερος βαθμός ένταξης και αλληλεπίδρασης με τις τοπικές κοινωνίες και τον πολεοδομικό ιστό ευρύτερα. Επιπλέον, η συμμετοχή των μελών στο σχεδιασμό και τη λειτουργία των κοινοτήτων τους, δείχνει τις προοπτικές που ανοίγονται για ένα διαφορετικό μοντέλο κοινωνίας. Αυξάνεται έτσι, η διάθεση για συμμετοχή στο σχεδιασμό του ευρύτερου αστικού περιβάλλοντος και οι πολίτες προσπαθούν να επηρεάσουν και να διαμορφώσουν τις αποφάσεις και τις πράξεις του αστικού σχεδιασμού που αφορούν τη ζωή τους.

Συνοψίζοντας, η ανάπτυξη εγχειρημάτων που δομούνται γύρω από τη δημιουργία μιας κοινότητας συνεισφέρει στη βελτίωση τόσο του κοινωνικού όσο και του περιβαλλοντικού φάσματος. Σε περιπτώσεις χωροθέτησης εντός του αστικού ιστού, προκαλεί τη μίμηση και την περαιτέρω ανάπτυξη, δημιουργώντας δίκτυα και συνδέσεις, και αποδίδοντας χαρακτηριστικά αναγεννητικού σχεδιασμού στις πόλεις.

Επίλογος

Σε μια περίοδο κρίσιμων κοινωνικό-περιβαλλοντικών εξελίξεων και συνεχών συζητήσεων, στοχοθεσιών και δράσεων για την αντιμετώπισή τους, η πρόοδος που παρατηρείται μοιάζει να μην επαρκεί για την έγκαιρη αντιστροφή μιας απειλητικής πραγματικότητας, καθώς και την παράλληλη επίλυση των επιμέρους ζητημάτων. Μπορεί κανείς να αναρωτηθεί αν οι δράσεις και τα μέτρα που λαμβάνονται δεν είναι αρκετά ή αν τελικά η ίδια η αντίληψή μας για την κοινωνία, οι ιδεολογίες, οι κοσμοθεωρίες και οι κουλτούρες μας (ως δυτικός πολιτισμός) είναι αυτές που θέτουν τα όρια και περιορίζουν τις δυνατότητές μας. Αν οι ανθρωποκεντρικοί στόχοι που θεσπίζονται έχουν πραγματικό αντίκρισμα στις ανθρώπινες αξίες και δικαιώματα και ταυτόχρονα, αν είναι κατάλληλοι για την εξέλιξη ολόκληρου του κοινωνικο-οικολογικού συστήματος.

Υπό αυτούς τους προβληματισμούς, ομάδες ατόμων οργανωμένες σε πλαίσιο κοινότητας αμφισβητούν θεσμοθετημένες κοινωνικές πρακτικές και αναζητούν τρόπους κατανόησης της υφιστάμενης κρίσης και διαμόρφωσης εναλλακτικών διαδρομών για τη ζωή στο παρόν και το μέλλον. Κατανοούν ότι μόνο η τεχνολογική πρόοδος δεν μπορεί να αντιμετωπίσει την οικολογική κρίση, επιτρέποντάς μας να συνεχίσουμε ένα μοντέλο ευημερίας βασισμένο στην οικονομική ανάπτυξη. Αναγνωρίζουν την αλληλεξάρτηση μεταξύ όλων των συστημάτων και απορρίπτουν τις ανθρωποκεντρικές προσεγγίσεις και τη δυαδικότητα ανάμεσα στον άνθρωπο και τη φύση.

Μέσα από το παράδειγμά τους προβάλλουν τη δυνατότητα να λειτουργήσουμε πέρα από τα στενά όρια της βιωσιμότητας, υπερβαίνοντάς τα και αποκαθιστώντας τα οικοσυστήματα, τους κοινωνικούς δεσμούς και την περιβαλλοντική υπευθυνότητα, στο πλαίσιο μιας εναλλακτικής οικονομικής ευημερίας. Συνεργάζονται για τη δημιουργία μιας νέας κουλτούρας και συστήματος αξιών, που μεταβαίνει από την ιδέα της συνύπαρξης με τη φύση σε αυτή της συν-εξέλιξης – από το γραμμικό στο δυναμικό μοντέλο, από το μονομερές στο σύνθετο, από το αναγωγικό στο ολιστικό.

Μέσα από τις συνδέσεις και τα κοινωνικά υποστηρικτικά δίκτυα που δημιουργούν και προωθούν, οι κοινότητες μεταδίδουν τις πρακτικές τους και τις δυνατότητες που αυτές προσφέρουν. Καθώς η δράση τους συνδέεται άμεσα με την κοινωνική και περιβαλλοντική αιφορική ανάπτυξη, διαφαίνεται η προοπτική να αποτελέσουν σημαντικά εργαλεία στην αναδιαμόρφωση του αστικού τοπίου, ως ένα περιβάλλον οικολογικής ισορροπίας, κοινωνικής ισότητας και με πολλαπλές προοπτικές εξέλιξης. Συμμετέχουν ή ακόμα και καθοδηγούν την αιφορική ανάπτυξη των πόλεων, προσδίδοντάς τους χαρακτηριστικά αναγεννητικού σχεδιασμού, ενώ παράλληλα δείχνουν στην πράξη τις προοπτικές για συνύπαρξη πέρα από τις συμβατικές κοινωνικές δομές. Παραμερίζοντας τις πολύπλοκες, χρονοβόρες και γραφειοκρατικές διαδικασίες της βιώσιμης ανάπτυξης, δείχνουν τις δυνατότητες που προσφέρουν οι συμμετοχικές διαδικασίες, χωρίς σχέσεις εξάρτησης ή εξουσίας, και η δράση στη μικρή κλίμακα, καλώντας αρχιτέκτονες, πολεοδόμους και λοιπούς εμπλεκόμενους φορείς να σκεφτούν και να λειτουργήσουν σε μια διαφορετική κατεύθυνση, πιο δίκαιη, συμπεριληπτική, άμεσα και ευκολότερα υλοποιήσιμη.

Από τα ολιγομελή σχήματα που αναζητούν την ταυτότητά τους στο χώρο ως τις ολοκληρωμένες περιπτώσεις των οικοκοινοτήτων, αυτά τα εγχειρήματα λειτουργούν ως εναλλακτικά και αιφορικά μοντέλα ανάπτυξης, ως ζωντανά και διαρκώς εξελισσόμενα

συστήματα, ικανά να αποκαταστήσουν και να βελτιώσουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαδικασίες, αναγεννώντας τις κοινότητες, τις τοπικές οικονομίες και τα οικοσυστήματα στα οποία ζούμε. Έχουν την προοπτική να αποτελέσουν θεμελιώδη δομικά στοιχεία στο σχεδιασμό αναγεννητικών τοπίων, πόλεων και περιοχών, προσφέροντας εναλλακτικές ολιστικές λύσεις στα αστικά ζητήματα και τη διαμόρφωση του αστικού χώρου. Η πραγματικότητα που παρουσιάζουν δεν αποτελεί μια ουτοπία, αλλά μια διαδρομή προς έναν κόσμο όπου οι άνθρωποι μπορούμε να λειτουργούμε *ως φύση* και όχι *στη φύση*, να δημιουργούμε αντί να παράγουμε, να συνυπάρχουμε ως ομάδες αντί μεμονωμένες οντότητες και να επιτύχουμε ανώτερα επίπεδα κοινωνικής συμβίωσης και περιβάλλοντα στα οποία μπορούμε να ευδοκιμούμε, πραγματοποιώντας όλες τις ανθρώπινες προοπτικές μας.

«Στην πληρέστερη και πιο ισχυρή έκφρασή του,
ο σχεδιασμός είναι η φαντασία και η δημιουργία νέων κόσμων»

Christopher Mare

Βιβλιογραφία

Daniel Christian Wahl, *Designing Regenerative Cultures*, εκδόσεις Triarchy Press, 2016

Figueres Christiana, Rivett-Carnac Tom, *Το μέλλον που επιλέγουμε*, εκδόσεις Ίκαρος, 2021

Giacomo D' Alisa, Federico Demaria, Γιώργος Καλλής, *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*, εκδόσεις: Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, 2016

Serge Latouche, *Προς μια κοινωνία της λιτής αφθονίας*, εκδόσεις: Οι εκδόσεις των Συναδέλφων, 2017

François Schneider, Giorgos Kallis, Joan Martinez-Alier, *Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue*, Journal of Cleaner Production, Elsevier, 2010

Appu Haapio, *Towards sustainable urban communities*, Elsevier, 2011

Michiel A. Heldeweg, Severine Saintier, *Renewable energy communities as 'socio-legal institutions': A normative frame for energy decentralization?*, Elsevier, 2020

Leah V. Gibbons, *Moving Beyond Sustainability: A Regenerative Community Development Framework for Co-creating Thriving Living Systems and Its Application*, Journal of Sustainable Development, Vol. 13, No. 2, 2020

Gagan Deep, *Evaluating the impact of community engagement in urban planning on sustainable development*, World Journal of Advanced Research and Reviews, 2023

C. van Empel, *The effectiveness of community participation in planning and urban development*, WIT Transactions on Ecology and the Environment, Vol 117, 2008

Sharon L. Harlan, Darren M. Ruddell, *Climate change and health in cities: impacts of heat and air pollution and potential co-benefits from mitigation and adaptation*, Elsevier, 2011

Eteron, *Κείμενο πολιτικής: Για το δικαίωμα στην οικονομικά προσιτή ενοικιαζόμενη κατοικία*, Ιούνιος 2022

Pilar García Almirall, Blanca Guiérrez Valdivia, Adriana Ciocoleto, *Habitat for living in community*, Center of Land Policy and Assessment, Barcelona, 2012

Γάρη Μυρτώ, Πέττας Δημήτρης, *Η αειφορία στο αστικό περιβάλλον μέσα από εναλλακτικές κοινότητες. Η περίπτωση των συνειδητών κοινοτήτων*, Μεταπτυχιακή ερευνητική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 2008

Διαδικτυακές πηγές:

Βιώσιμη ανάπτυξη, Διαθέσιμο στο: <https://www.eesc.europa.eu/el/policies/policy-areas/sustainable-development>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Our sustainable future depends on regenerative cities, Διαθέσιμο στο: https://www.activesustainability.com/construction-and-urban-development/regenerative-cities/?_adin=02021864894, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Rapid urbanization increases climate risk for Billions of people, Διαθέσιμο στο: <https://unfccc.int/news/rapid-urbanization-increases-climate-risk-for-billions-of-people>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Physicists predict Earth will become a chaotic world, with dire consequences, Διαθέσιμο στο: <https://www.livescience.com/humanity-turns-earth-chaotic-climate-system>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Energy poverty, Διαθέσιμο στο: https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/energy-consumers-and-prosumers/energy-poverty_en, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Food security, Διαθέσιμο στο: <https://www.ipcc.ch/srccl/chapter/chapter-5/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

ETERON Στέγαση 360°, Διαθέσιμο στο: <https://stegasi360.eteron.org>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Οι συνεταιριστικές κατοικίες, Διαθέσιμο στο: <https://coopsociety.gr/synaiteristikες-katoikies/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/green-deal/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Common Unity, Διαθέσιμο στο: <https://www.commonunityproject.org.nz/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

La Borda, Διαθέσιμο στο: <http://www.laborda.coop/en/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Οικοκοινότητες, Διαθέσιμο στο: <https://el.wikipedia.org>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Global Ecovillage Network, Διαθέσιμο στο: <https://ecovillage.org/about/about-gen/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Findhorn Ecovillage, Διαθέσιμο στο: <https://www.ecovillagefindhorn.com/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Findhorn Foundation, Διαθέσιμο στο: <https://www.findhorn.org/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Free and Real, Διαθέσιμο στο: <https://enallaktikos.gr/kd/free-and-real/>, τελευταία επίσκεψη 20/10/2024

Ellen MacArthur Foundation, *The six fundamental perspectives of regenerative design | Summit 22*, Youtube, 23 Νοεμβρίου 2022,
https://www.youtube.com/watch?v=z3Bwp8UbAGs&ab_channel=EllenMacArthurFoundation

Biomimicry Switzerland, *Biomimicry and Urban Design: Shifting to Regenerative Practices*, Youtube, 10 Μαρτίου 2022,
https://www.youtube.com/watch?v=jzP7iXAGj5U&ab_channel=BiomimicrySwitzerland

Happen Films, *Together We Grow: Building Communities That Thrive*, Youtube, 11 Φεβρουαρίου 2023, https://www.youtube.com/watch?v=_D7cVx7O0ek&t=176s&ab_channel=HappenFilms

